

KUR'ÂN MEÂLLERİ

SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

ULUSLARARASI
Tartışmalı İlmî Toplantı

CİLT - II

Muğ Alparslan
Üniversitesi

KUR'ÂN MEÂLLERİ

SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

II. Cilt

Editörler:

Prof. Dr. Murat SERDAR

Doç. Dr. Cahit KARAALP

Arş. Gör. Muhammet Lütfü TATLISU

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
وقف دراسات العلوم الإسلامية
THE FOUNDATION FOR RESEARCH IN ISLAMIC SCIENCES

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 39
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 115

Kur'an Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri
II. Cilt

Koordinatör:

Prof. Dr. Murat SERDAR

Muş Alparslan Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

Editörler:

Prof. Dr. Murat SERDAR

Doç. Dr. Cahit KARAALP

Arş. Gör. Muhammet Lütfü TATLISU

Muş Alparslan Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

Bu kitapta yer alan bölümlerin ilmî ve fikrî muhtevası ile dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Bütün yayın hakları saklıdır. Bilimsel araştırma ve tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında hiçbir yolla çoğaltılamaz. Kitapta yer alan çalışmalar hakem heyetinden geçmiş ve "Kitap bölümü" olarak değerlendirilmiştir.

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI

Yayın No: 524

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınca Sertifika No: 51889

TAKIM ISBN: 978-605-351-829-7

II. CİLT ISBN: 978-605-351-831-0

Sayfa Tertibi: **Dr. İsmail KURT** (İslâmî İlimler Araştırma Vakfı)

Kapak Tasarım: **Serdar DİK**

Baskı Öncesi Hazırlık: **Mehmet ATEŞ** - meh_ates@hotmail.com

Baskı, Cilt:

Repro Bir Matbaacılık Kağıt Reklam Tasarım Tic. Ltd. Şti.

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514 Cd. No: 23-25 Yenimahalle/ANKARA

Sertifika No: 47381

1. Basım

Aralık 2023 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları

Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4

Tel: 0212 514 93 05 Çağaloğlu – İSTANBUL

www.kitapdunyasi.com.tr

bilgikitapdunyasi@gmail.com

KUR'ÂN MEÂLLERİ

SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı

13-14-15 EKİM 2023

**Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Toplantı Salonu**

MUŞ 2023

**Muş Alparslan
Üniversitesi**

I- MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ İSLÂMÎ İLİMLER FAKÜLTESİ

Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, 49250- MUŞ

Telefon: 90(0436) 249 49 49 - Fax 90(0436) 249 13 18

e-posta: bilgi@alparslan.edu.tr - web: www.alparslan.edu.tr

II- İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI(İSAV)

Kızıtaşı, Kâmil Paşa Sokak, No. 5; Fatih-34080/İstanbul

Tel: +90 (0212) 523 54 57 – 523 74 36 Faks: 523 65 37

Web Sitesi: <http://www.isavvakfi.org> – isav.org.tr

e-posta: isav@isavvakfi.org – isav@isav.org.tr

Kütüphane Bilgi Kartı:

Kur'ân Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri II. Cilt/ Editörler: Prof. Dr. Murat Serdar, Doç Dr. Cahit Karaalp, Arş. Gör. Muhammet Lütfü Tatlısu, İstanbul: Kitap Dünyası, 2023, 488 s., 16x24 cm.

TAKIM ISBN: 978-605-351-829-7

II. CİLT ISBN: 978-605-351-831-0

1. Kur'ân, 2. Tefsir, 3. Meal; 4. Ayet; 5. Sûre

KURULLAR

ONURSAL BAŐKAN

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Doç. Dr. Cahit KARAALP

DÜZENLEME KURULU BAŐKAN YARDIMCISI

Arş. Gör. Muhammet Lütfü TATLISU

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Murat SERDAR

Prof. Dr. Abdulcelil BİLGİN

Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM

Doç. Dr. Fikret GEDİKLİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ARCA

Ali Ziver ÇİFTÇİ (Fakülte Sekreteri)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdulcelil BİLGİN (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdulmutalip ARPA (İstanbul Sabahattin Zaim Üniv.)

Prof. Dr. Ahmet ÖZ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali AKPINAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali KARATAŞ (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal KIRCA (Emekli Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ÖGMÜŐ (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan KESKİN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Prof. Dr. İbrahim SARMIŐ (Emekli Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. İsmail ÇALIŐKAN (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Sait ŐİMŐEK (Emekli Öğretim Üyesi)

Prof. Dr. Mesut KAYA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Mesut OKUMUŐ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Muhammet COŐKUN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat KAYACAN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat SERDAR (Muş Alparslan Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat SÜLÜN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa BİLGİZ (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ŐENTÜRK (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer KARA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar DÜZENLİ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Zülfikar DURMUŐ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniv.)
Doç. Dr. Ahmet ABAY (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv.)
Doç. Dr. Cahit KARAALP (Muş Alparslan Üniversitesi)
Doç. Dr. Enes Avnullah ATEŞ (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih TİYEK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret GEDİKLİ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih TOPALOĐLU (Trabzon Üniversitesi)
Doç. Dr. Gökhan ATMACA (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan UĐUR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Haşim ÖZDAŐ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Maşallah TURAN (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet BAĐIŐ (Őırnak Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM (Muş Alparslan Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammed ERSÖZ (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammed Bahaeddin YÜKSEL (Kayseri Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KARA (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KAYHAN (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman NAROL (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Yakup BIYIKOĐLU (Tekirdağ Namık Kemal Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KÜÇÜK (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burhan ATSIZ (Muş Alparslan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin POLAT (Fırat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mürsel Ethem AHISKALI (Pamukkale Üniv.)

TAKDİM

Muş Alparslan Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi ve İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından 2019 yılından beri müştereken sempozyumlar icra edilmektedir. Örneğin gerek kamuoyunda gerekse akademik camiada büyük ilgi gören “İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı” konulu milletlerarası tartışmalı ilmî toplantılar serisi dört sempozyum halinde icra edilmiş ve tebliğlerin tamamı kitaplaştırılmıştır. Bu yıl da 90 akademisyenin katılımı ile 28 oturumunda eş zamanlı gerçekleştirilen sempozyumla “Kur’ân Meâlleri: Sorunlar, Çözüm Önerileri” başlıklı önemli bir ilmî organizasyona imza atılmıştır. Sempozyuma gösterilen yoğun ilgi ve gelen müspet tepkiler bu sempozyumların aynı heyecanla gelecek yıllarda da icra edilmesi gerektiği kanaatini oluşturmuştur.

Allah Teala’nın her topluma kendi diliyle vahiyler gönderdiği gerçeği, Kur’an’ın tüm insanlığa hitap eden son ilahî kelimeler olması gerçeği ile birlikte düşünüldüğünde Kur’an’ın başka dillere tercüme edilmesinin makuliyeti kendiliğinden ortaya çıkar; çünkü Kur’an’ın âlemşumul oluşu ancak bu yolla anlam kazanır ve son ilahi kitap olması hasebiyle tüm insanlığa ulaştırılması ancak bu sayede mümkün olur. Farklı dillerde konuşan toplulukları Kur’an’la buluşturmanın en kestirme yolunun mealler olması, mealler konusunu etraflıca incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

Meâlleri konu edinen bu son ilmî toplantıda akademik ve entelektüel camiaya arz edilen tebliğlerin tamamı hakem heyeti tarafından yeniden gözden geçirilmiş, tebliğ sahiplerinin nihaî düzeltmeleri de alındıktan sonra sunumlar elinizdeki eserde bir araya getirilerek neşredilmiştir.

Her ilmî mesainin görünen görünmeyen kahramanları vardır. Maddî-manevî desteği ile toplantının başarıyla icra edilmesinde pay sahibi olan tüm bu kahramanlara, destek veren kurum ve kuruluşlara, sempozyuma tebliğleri ile zenginlik kazandıran ilim adamlarına ve toplantı kitabının basım sürecinde mutfağa geçip emek yoğun çalışan genç akademisyenlere bu vesile ile teşekkür eder, sebebi ve gayesi hayır olan bu ve benzeri çalışmaların ilim camiasına faydalı olmasını Cenâb-ı Hak’tan niyaz ederiz.

Prof. Dr. Salih TUĞ
İslâmî İlimler Araştırma Vakfı
Mütevelli Heyet Başkanı

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT
Sempozyum Onursal Başkanı

İÇİNDEKİLER

Takdim	11
İçindekiler	13

X

Arap Dili ve Meâller

Kezâlike Edatının Anlamlandırılması ve Türkçeye Çeviri Sorunu	19
<i>Mustafa Kayhan</i>	
Fiil Baplarının Anlam Farklılığının Kur'an Yorumuna Etkisi.....	47
<i>Avnullah Enes Ateş - Ahmet Ceylan</i>	

XI

Zamirlerin Mercii ve Meâller

Zamirlerin Mercii/Âidiyeti Konusundaki İhtilafın Meallere Yansıması (Bakara 2/146 ve Vâkı'a 56/79 Ayetleri Örneği)	95
<i>Aykut Kaya</i>	
Meâllerdeki Zamirlerin Mercii Probleminin Analitik İncelenmesi.....	115
<i>Cengiz Güneş</i>	<i>115</i>

XII

Furuku'l-Luğa İlmi ve Meâller

el-Furûku'l-Lugaviyyeden Yararlanarak Meâl Yazmanın İmkânı.....	135
<i>İsa Nas Ali Karataş</i>	
Kur'an'ın Doğru Anlaşılması Bakımından El-Furûku'l Lügaviyye	155
<i>Faima İsmailova</i>	
Ebû Hilâl el-Askerî'nin el-Furûku'l-Luğaviyye İsimli Eserinde Yer Alan Bazı Kur'ân Kelimelerin Türkçe Meallere Yansımaları	173
<i>Yakup Eroğlu</i>	

FİİL BAPLARININ ANLAM FARKLILIĞININ KUR'AN YORUMUNA ETKİSİ

Avnullah Enes ATEŞ*
Ahmet CEYLAN**

Giriş

Kur'an, İslam dininin kutsal kitabıdır ve müslümanlar için hayat rehberidir. Kur'an'ın doğru bir şekilde yorumlanması büyük önem taşır. Ancak Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması kolay bir iş değildir. Kur'an'ın doğru bir şekilde tercüme edilmesi ve yorumlanması için çeşitli ilimlerin tahsili gerekmektedir. Bu yüzden özellikle Kur'an'ın kaynak diline hâkim olmak gerekir. Arapça, Kur'an'ın kaynak dili olduğu için Kur'an'ı doğru bir şekilde yorumlamak için Arapça bilgisi önemlidir.

Sarf ilmi, Arapça kelimelerin şekil ve çekimlerini inceleyen bir disiplindir ve fiil bapları da bu ilim altında incelenmektedir. Fiil baplarının kendi içinde taşıdığı farklı anlamlar, yorum ve tercüme faaliyetinde anlamı belirleyici bir rol oynamaktadır. Çalışmamız, Kur'an'ın doğru anlaşılması için gereklilik arz eden fiil baplarına ait anlam farklılıklarının Kur'an yorumuna etkisini konu edinmektedir.

Arapça fiil bapları, Kur'an'da geçen fiillerin anlamını belirleyen en temel unsurlardan biridir ve kendi içinde taşıdığı anlam farklılıkları, doğru bir Kur'an yorumu için önemlidir. Çünkü bir kelime, fiil babındaki alternatif bir anlamla kullanıldığında tamamen farklı bir yüz kazanabilir. Bu nedenle, tercüme ve yorum faaliyetlerinde fiil baplarındaki anlam farklılığına dikkat etmek gerekir. Bu bağlamda, fiil baplarının özellikleri ve kullanımı konusunda yapılacak çalışmalar, Kur'an'ın doğru anlaşılması için büyük bir önem arz etmektedir.

* Doç. Dr. Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, avnullah.ates@yalov.edu.tr

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

Çalışmamızın amacı, fiil baplarının taşıdığı farklı anlamların Kur'an yorumuna olan etkisini ortaya koyarak kaynak dile vakıf olmanın önemini göstermektir. Bu amaç doğrultusunda, Kur'an ayetlerinden örnekler verilerek, farklı fiil baplarındaki anlam farklılıklarının yorum faaliyetine etkisinin incelenmesi hedeflenmektedir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşacaktır. Bu çalışmada, ilgili anlam farklılıklarına dikkat çekmek amacıyla örnek teşkil eden bazı ayetler ve ilgili konulara değinen bazı müfessirlerin yorumları sunulacak ve oluşan anlam farklılığı değerlendirilecektir.

Fiil baplarını konu edinen bazı çalışmalar mevcuttur. Bunlardan yüksek lisans tezi düzeyinde olan çalışmalar şunlardır: Mehmet Ülkar'a ait "Arap Dilinde Mezîd Fiiller ve Bakara Sûresi İncelemesi", Betül Kıray'a ait "Arapça'da Mezîd Fiiller ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımları: Son On Beş Cüz" ve Şahin Yetik'e ait "Arap Dilinde Kur'ân-ı Kerim Bağlamında İf'âl ve Tef'îl Bapları." Konuyla alakalı makale düzeyindeki çalışmalar şunlardır: Şahabetin Ergüven'e ait "Arapçada Dönüşlülük (Mutâva'at) Anlamı İfade Eden Mezîd Fiiller" ve Bünyamin Arvasi'ye ait "Sarf İlminde İf'âl Babı ve Taşıdığı Anlamlar" adlı makalelerdir. Söz konusu çalışmalar bizimkine benzer çalışmalar olsa da fiil baplarının Kur'an yorumuna etkisi özelinde yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu durum çalışmamızın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Sarf İlmi

Sarf kelimesi sözlükte; bir şeyin bir halden başka bir hale geçmesi veya kendisi dışında başka bir şeye dönüşmesi anlamına gelmektedir.¹

Terim olarak, "Sarf" (صرف) kelimesi iki farklı şekilde kullanılmaktadır. İlk olarak, "Amelî Sarf" olarak adlandırılan bir kullanım şekli vardır. Bu, bir kelimeyi (masdar veya mâzî) belirli bir amaç için farklı fiil ve isim kalıplarına dönüştürmek için yapılan bir işlemdir (tasrîf). Bu işlem, kelimenin lafız veya anlam yönünden değiştirilmesini içerir. İkinci bir kullanım şekli ise "Nazârî Sarf" olarak adlandırılır ve "i'rab ve binâ dışında kelime durumlarının

¹ Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Kalem; ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412/1991), 482.

kurallarını inceleyen ilim" olarak tanımlanır.² Bu kullanım şekli, kelimenin yapısını ve kullanımını analiz ederek kelime durumlarının kurallarını ve yapılarını incelemeyi içermektedir.

Dil bilgisinin tamamlayıcı bir parçası sarf ilmi, kelime köklerinin türevlerini oluşturma sürecini anlamak için önemlidir. Bu iki kullanım şekli birbirinden farklı olsa da kelimenin yapısal/anlamsal özelliklerini anlamak ve kullanmak açısından birbirleriyle bağlantılıdır.

Tasrîf (تَصْرِيفُ), bir amaç için kelimeyi farklı fiil ve isim kalıplarına sokarak yapılan bir dönüştürme işlemidir. Çalışmamızı fiil baplarındaki anlam farklılığı üzerine bina edeceğimizden dolayı yukarıda zikredilen ayrıma göre sarf ilminin özellikle "tasrîf" yönü bizi ilgilendirmektedir. Bu yüzden sarf ilminin daha çok bu yönüne yoğunlaşılacaktır.

1.2. Fiil

Arapçada fiil dilin en önemli unsurlarındandır. Fiil eylemin veya hareketin ifade edildiği kelimelerdir. Sözlükte, "işlemek, yapmak" anlamına gelen fi'l (فِعْلٌ) kökünden türemiş bir isim olup "iş, davranış, eylem" demektir. Terim olarak "mümkünün imkân sahasından çıkarılıp var kılınması" diye tanımlanabilir.³ Râğıb el-İsfahânî'ye (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) göre fiil, etkileyici tarafından gelen bir etkidir. Bu, ciddiyetle ya da ciddiyetsiz, bilgi veya bilgisizlikle, kasıtlı veya kasıtsız, insanlar, hayvanlar ve cansız nesnelere tarafından yapılan her şeyi kapsar.⁴

Arapçada üç farklı fiil kipi bulunmaktadır. Bunlar mâzî, muzârî ve emir kipleridir. Emir kipi, bir fiilin yapılmasını talep etmeyi ifade eder.⁵ Mâzî fiiller geçmiş zamana, Muzârî fiiller ise şimdiki, gelecek veya geniş zamana delalet etmektedir.⁶

1.3. Fiil Bapları ve Taşdıkları Anlamlar

Arapça'da fiiller, üç veya dört harfli köklerden türetilir. Bu kökler, fiilin anlamını ve çekimlenmesini belirler. Üç aslî harften müteşekkil fiiller "sülâsî

² Hulusi Kılıç, "SARF", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Mart 2023).

³ Mustafa Said Yazıcıoğlu, "FİİL", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Nisan 2023).

⁴ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, 640.

⁵ Ebû'l-Bekâ' Ya'îş b. Alî el-Halebî İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, thk. İmîl Bedî Ya'kûb (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/289.

⁶ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, thk. Abdülhuseyn el-Fetlî (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, ts.), 1/38-39.

mücerred", dört asli harften müteşekkil fiiller ise "rubâî mücerred" olarak isimlendirilmektedir. Bu kök harflere harf ilave edilerek elde edilen fiillere de genel olarak "mezîd" denilmektedir.

Sülâsî mücerred fiiller, Arapça'da en sık kullanılan fiil türüdür. Rubâî mücerred fiiller, sülâsî mücerred fiillere nisbetle daha az kullanılmaktadır.

Mücerred ve mezîd fiillere ait 22 bap⁷ bulunmaktadır. Bunlara 13 adet mülhak babı⁸ da ilave ettiğimizde toplam bap adedi 35 olmaktadır. Bunların dağılımı aşağıdaki gibidir:

- Sülâsî Mücerred: 6
- Sülâsî Mezîd: 12
- Rubâî Mücerred: 1
- Rubâî Mezîd: 3
- دَخَجَ 'ye Mülhaklar/İlgili: 6
- تَدَخَجَ 'ye Mülhaklar/İlgili: 5
- اِخْرَجَ 'ye Mülhaklar/İlgili: 2

Fiillerin girdikleri fiil kalıbına/babına göre yeni anlamlar ortaya çıkmaktadır. Her babın kendine özgü taşıdığı birden fazla anlam olabilmektedir. Arapça'da fiil kalıpları/bapları fiillerin anlamını ve çekimlenmesini belirleyen temel unsurlardır. Her bir bab, kendi kök yapısına göre çeşitli fiillerin türetilmesine imkân sağlar. Bu nedenle, fiil kalıplarının doğru kullanımı, doğru anlamın iletilmesi açısından son derece önemlidir. Ayrıca, fiil kalıplarını Arapça'nın zenginliğini ve esnekliğini yansıtan önemli bir dil öğesidir. Aşağıda fiil baplarının taşıdığı anlam farklılıkları incelenmeye çalışılacaktır. Fiillerin belirli baplardan gelmesi tamamen semâî, yani işitmeye dayalı bir durumdur. Hangi fiilin hangi baptan geleceğini belirleyen bir kural bulunmamaktadır. Biz bunları ancak Arapların kullanımından hareketle tespit edebilmekteyiz. Dolayısıyla bu baplardan dilediğimize, dilediğimiz anlamı tayin etmemiz mümkün değildir. Bizim vazifemiz, tamamen işitmeye dayalı mevcut kullanımdan hareketle bapların hangi anlamlarda kullanıldığını tespit etmektir. Bu nokta, cümleyi anlamlandırmada noktasında akıldan çıkarılmaması gereken çok önemli bir husustur.

⁷ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, 4/425-446.

⁸ Takiyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdiddâ'im et-Teymî Nâzıru'l-Ceyş, *Temhîdu'l-kavâid bi şerhi Teshîli'l-Fevâid*, thk. Alî Muhammed Fahir vd. (Kahire: Dâru's-Selâm li't-Tibâ'ati ven-Neşri ve't-Tevzî'i ve't-Tercümeti, 1428/2007), 8/3772-3773.

1.3.1. Sülâsî Mücerred – يَفْعُلُ – فَعَلُ Bâbı

Ta'diye (geçişli fiil) ve lâzım (geçişsiz fiil) anlamında kullanılmaktadır.⁹
Fakat daha çok ta'diye (geçişli fiil) anlamında kullanılır.

نَصَرَ زَيْدٌ عَمْرًا – Zeyd Amr'a yardım etti. (ta'diye/geçişli)

خَرَجَ زَيْدٌ – Zeyd çıktı. (lâzım/geçişsiz)

1.3.2. Sülâsî Mücerred – يَفْعِلُ – فَعَلُ Bâbı

Ta'diye (geçişli fiil) ve lâzım (geçişsiz fiil) anlamında kullanılmaktadır.¹⁰
Fakat daha çok ta'diye (geçişli fiil) anlamında kullanılır.

ضَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا – Zeyd Amr'ı dövdü. (ta'diye/geçişli)

جَلَسَ زَيْدٌ – Zeyd oturdu. (lâzım/geçişsiz)

1.3.3. Sülâsî Mücerred – يَفْعَلُ – فَعَلُ Bâbı

Ta'diye (geçişli fiil) ve lâzım (geçişsiz fiil) anlamında kullanılmaktadır.¹¹
Fakat daha çok ta'diye (geçişli fiil) anlamında kullanılır.

فَتَحَ زَيْدٌ الْبَابَ – Zeyd kapıyı açtı. (ta'diye/geçişli)

ذَهَبَ زَيْدٌ – Zeyd gitti. (lâzım/geçişsiz)

1.3.4. Sülâsî Mücerred – يَفْعُلُ – فَعِلُ Bâbı

Ta'diye (geçişli fiil) ve lâzım (geçişsiz fiil) anlamında kullanılmaktadır.¹²
Fakat daha çok ta'diye (geçişli fiil) anlamında kullanılır.

عَلِمَ زَيْدٌ الْمَسْأَلَةَ – Zeyd meseleyi öğrendi. (ta'diye/geçişli)

وَجِلَ زَيْدٌ – Zeyd korktu. (lâzım/geçişsiz)

1.3.5. Sülâsî Mücerred – يَفْعُلُ – فَعُلُ Bâbı

Sadece lâzım (geçişsiz fiil) anlamında kullanılmaktadır.¹³

حَسُنَ زَيْدٌ – Zeyd güzel oldu.

⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. Mu'min el-İşbîlî İbn Usfûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrif* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996), 124.

¹⁰ İbn Usfûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrif*, 124.

¹¹ İbn Usfûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrif*, 124.

¹² İbn Usfûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrif*, 124.

¹³ İbn Usfûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrif*, 124.

1.3.6. Sülâsî Mücerred - يَفْعَلُ - فَعِلَ Bâbı

Ta'diye (geçişli fiil) ve lâzım (geçişsiz fiil) anlamında kullanılmaktadır.¹⁴ Fakat daha çok ta'diye (geçişli fiil) anlamında kullanılır.

حَسِبَ زَيْدٌ عَمْرًا فَأَضَلَّ - Zeyd Amr'ı faziletli sandı. (ta'diye/geçişli)

وَرِثَ زَيْدٌ - Zeyd varis oldu. (lâzım/geçişsiz)

Sülâsî Mücerred fiillerdeki bap değişikliği, anlam değişikliğini de beraberinde getirebilmektedir. Aynı harflerden müteşekkil olan iki kelime, bap farkından dolayı farklı anlamlar ifade edebilir. Mesela *ravâ* (رَوَى) ile *raviye* (رَوِيَ) fiileri buna örnek olarak verilebilir. *Ravâ* (رَوَى) fiili; su vermek, bir haberi nakletmek¹⁵ gibi anlamlara gelirken, *raviye* (رَوِيَ) fiili ise su veya bir meşrubat içip doymak, suya kanmak¹⁶ anlamlarına gelmektedir. Aynı şekilde *şerabe* (شَرِبَ) ile *şeribe* (شَرِبَ) kelimeleri de buna örnek olmaktadır. *Şerabe* (شَرِبَ) fiili anlamak¹⁷ manasına gelirken, *şeribe* (شَرِبَ) fiili içmek¹⁸ manasına gelmektedir.

1.3.7. Sülâsî Mezîd Rubâî - اِفْعَالًا - إِفْءَالِ Bâbı

İf'âl babı, sülâsî mücerred fiilin başına fethalı bir hemzenin eklenmesiyle elde edilen bir mezîd fiil kalıbıdır. İf'âl babının en yaygın anlamı, fiile ta'diye geçişlilik anlamının kazandırılmasıdır.¹⁹ Ayrıca geçişli bir fiilin ta'diye (geçişlilik) anlamının bir derece daha pekiştirilmesi anlamlarını kazandırır. İf'âl babı, bunun dışında fiile farklı anlamlar kazandıran pek çok anlama sahiptir. Aşağıda bu farklı anlamları inceleyeceğiz.

1.3.7.1. Ta'diye (Geçişlilik) Anlamı

Arapça'da genel bir kâide olarak zâid olarak eklenen hemze, lâzım (geçişsiz) fiili müte'addî (geçişli) hale getirir.²⁰

¹⁴ İbn Uşfûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrif*, 124.

¹⁵ Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1408/1988), 8/312-313.

¹⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, 4/52.

¹⁷ Ebû Ömer Muhammed b. Abdulvâhid el-Bâverdi Ğulâmu Sa'leb, *el-Aşerât fi ğaribi'l-luĝa*, thk. Yahyâ Abdurra'ûf Cibr (Ammân: el-Matba'atü'l-Vataniyye, ts.), 135.

¹⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, 1/172.

¹⁹ Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975), 1/86.

²⁰ Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî li'Elfiyyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/448.

Geçişsiz fiilin geçişliye dönüşmesine şu ayet örnek verilebilir:

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ – “Onlar derler ki: Bizden hüznü gideren Allah'a hamdolsun”²¹ Burada geçişsiz olan أَذْهَبَ fiili geçişli olan أَذْهَبَ fiiline dönüşmüştür.

Unutarak oruç yiyen kimsenin orucuna devam etmesini salık veren Hadis-i Şerif'te de benzer bir kullanım vardır: فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَقَاهُ – “... Allah ona yedirmiştir.”²²

Öncesinde müte'addî olup tek mef'ul alan bir fiil İf'âl babında iki mef'ul alabilir.²³ Bu duruma şu ayet örnek olmaktadır: لَقَدْ أَرْسَلْنَاكَ رَسُولًا رَّبِّي – “Size Rabbinin mesajını tebliğ ettim.”²⁴ Buradaki iki mef'ul, كُمْ zamiri ve رَسُولًا kelimesidir.

Yine müte'addî olup iki mef'ul alan bir fiil İf'âl babı ile üç mef'ul alacak hale gelebilmektedir.²⁵ إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا – “Hani rabbin sana onları rüyanda az göstermişti”²⁶ Ayette ك ve هُمْ zamirlerine ilaveten قَلِيلًا kelimesi üçüncü mef'ul olmuştur.

عَلِمْتُ زَيْدًا كَرِيمًا “Zeyd'i cömert biri olarak bildim” cümlesinde iki mef'ul bulunmaktadır. Bu cümle أَعْلَمْتُ عَمْرًا زَيْدًا كَرِيمًا “Amr'a Zeyd'in cömert olduğunu bildirdim.” cümlesine dönüşerek üç mef'ul almıştır.²⁷

1.3.7.2. Duhûl (Bir Zamana veya Mekâna Girme/Ulaşma) Anlamı

İf'âl babının fiile kazandırdığı anlamlardan birisi de bir zaman dilimine veya bir mekana girme anlamıdır.²⁸ Söz konusu fiil zaman veya mekâna delalet eden isimden türetilir.

²¹ el-Fâtır 35/34

²² Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Şaḥîḥu'l-Buhârî*, thk. Heyet (Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.), 3/31 (No. 1933).

²³ Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Şerḥu ebyâti Muğni'l-lebîb*, thk. Abdülazîz Rebâh - Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk (Beyrût: Daru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1414/1993), 1/112.

²⁴ el-A'râf 7/178.

²⁵ Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed İbnu'l-Haşşâb, *el-Murtecel fî şerḥi'l-cümel*, thk. Alî Haydar (Dımaşk: y.y., 1392/1972), 122.

²⁶ el-Enfâl 8/43

²⁷ Doktor Abduhû er-Râcihî, *et-Tetbîku's-sarfî* (DOC: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmiati, 1998), 30.

²⁸ Esterâbâzî, *Şerḥu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/251.

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ – “Akşama ve sabaha girdiğinizde Allah’ı tesbih edin.”²⁹ Burada geçen اُمْسَى ve اُصْبَحَ fiilleri duhûl (vakte girme) anlamına gelmektedir.³⁰

Dünyanın değersiz ve fâni olduğunu anlatan bir Hadiste şöyle buyurulmaktadır:

«إِذَا أَمْسَيْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ، وَإِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ» “Akşama erdiğinde sabahı bekleme, sabaha erdiğinde de akşamı bekleme.”³¹ Burada اُمْسَى fiili akşam vaktine girmeyi, اُصْبَحَ fiili ise sabah vaktine girmeyi ifade etmektedir.³²

Mekâna girme/ulaşma anlamında: اُنْجَدَ – Necd’e girdi. اُجِيلَ – Dağa ulaştı.³³

Zamana girme anlamında: اُمْسَى – Akşama erişti. اُصْبَحَى – Kuşluk vaktine girdi.³⁴

1.3.7.3. Vicdân (Bir Şeyi veya Bir Kimseyi Bir Sıfat Üzere Bulmak) Anlamı

İf’âl babının taşıdığı anlamlardan birisi de bir şeyi bir sıfat üzere bulmaktır.³⁵ Buna aynı zamanda musâdefe de denilmektedir.³⁶

أُحْمَدْتُهُ – Onu övgüye layık buldum.³⁷ اُدْمَمْتُهُ – Onu yerilmiş buldum.³⁸

²⁹ er-Rûm 30/17.

³⁰ Muhammed b. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kurân - Tefsîru'l-Beğavî*, thk. Heyet (Riyâd: Dâru Taybe, 1417/1997), 6/264.

³¹ Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, 8/89 (No. 6416).

³² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, 4/353.

³³ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/90.

³⁴ Ebû Sa'îd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân Ebû Sa'îd es-Sirâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Ahmed Hasen Mehdî - Alî Seyyid Alî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1429/2008), 1/297.

³⁵ Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408/1988), 4/60.

³⁶ Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Misrî İbn Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyî'd-din Abdu'l-Hamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980), 4/263.

³⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/60.

³⁸ Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *el-Bed' fî ilmi'l-arabiyye*, thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn (Mekke: Câmî'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999), 2/410.

1.3.7.4. Selb/İzâle (Fiildeki Anlamın Mef'ulden Giderilmesi) Anlamı

Selb, fiile giderme/izale etme anlamı kazandırır.³⁹ Bu anlam ile fiilin nesne üzerinde oluşturduğu etkinin sonlandığı ifade edilir.

Kendisine 60 yıl ömür bahşedilen kimsenin bir özrü kalmayacağına dair Hadis-i Şerif bu anlamı taşımaktadır: «أَعَدَّ اللَّهُ إِلَى امْرِئٍ آخَرَ أَجَلَهُ، حَتَّى بَلَغَهُ سِتِينَ سَنَةً»⁴⁰ Yani Allah böyle bir kimsenin özrünü gidermiş, izale etmiştir.⁴¹

أَشْكَيْتُ زَيْدًا – Zeyd'in şikayetini giderdim. أَعْجَمْتُ الْكِتَابَ – Kitabın anlaşılma-ğını giderdim.⁴²

1.3.7.5. İstihkâk (Bir Şeyi Haketme) / Haynûnet (Bir Şeyin Zamanının Geldiği) Anlamı

Bu anlam ile fiile bir şeyin hak edildiği⁴³ veya bir şeyin zamanının geldiği⁴⁴ manası katılmaktadır.

أَفْطَعُ النَّخْلَ – Hurma ağacı kesilmeyi hak etti/kesilme vakti geldi.

أَحْصَدَ الرَّزْغَ – Ekinler olgunlaştı/toplanma vakti geldi.⁴⁵

1.3.7.6. Ta'rîz (Arz Etme/Hazırlama) Anlamı

İf'âl babının taşıdığı anlamlardan biri olan ta'rîz, fiile arz etmek, sunmak gibi anlamları katar.⁴⁶ Ayette فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ - “Gökten su indirdik ve o su ile sizi suladık.”⁴⁷ buyurulmuştur. Burada أَسْقَى fiili bu babın ta'rîz manasını taşımaktadır.⁴⁸

Buradaki ta'rîz ile kinayedeki ta'rîzin isim benzerliğinden dolayı karıştırılmaması gerekir. “Kızım sana söylüyorum; gelinim, sen anla” türü kullarımlar kinayenin ta'rîz kısmına girer.

³⁹ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-Cürcânî, *el-Miftâh fi'ş-sarf*, thk. Alî Tefvîk el-Hamed (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 1407/1987), 49.

⁴⁰ Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, 8/89 (No. 6419).

⁴¹ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedreddîn el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 23/36.

⁴² İbnu'l-Esir, *el-Bedî fi'lmi'l-arabiyye*, 2/410.

⁴³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/60.

⁴⁴ İbn Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 4/263.

⁴⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/60.

⁴⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/59.

⁴⁷ el-Hicr 15/22.

⁴⁸ Muhammed b. Uzeyr el-Uzeyrî Ebû Bekr es-Sicistânî, *Çarîbu'l-Kurân el-musemma bi nuzheti'l-kulûb*, thk. Muhammed Edîb Abdulvâhid (Suriye: Dâru Kuteybe, 1416/1995), 66.

Belağat ilmi istilâhındaki ta'rîz, "Bir şeye, hakiki veya mecaz anlamı üzerinden değil de manası üzerinden delalet eden lafızdır."⁴⁹ şeklinde tarif edilmiştir. Bu başlıkta söz konusu ettiğimiz ta'rîz ise bundan farklı olarak sunmak, arz etmek anlamına gelmektedir.

أَقْبَرْتُهُ – O'na kabir hazırladım. أَسْقَيْتُهُ – Ona içecek sundum.⁵⁰

1.3.7.7. Fiilden Müştak Olan Şeye Sahip Olma Anlamı

Failin, isim olarak fiilden türemiş bir nesneye sahip olduğu anlamını kazandırmak için kullanılmaktadır.⁵¹

أَشَجَرَ الْمَكَانَ – Mekan ağaçlandı.⁵² أَفْطَفَ – Ağır hareket eden bir at edindi.⁵³

1.3.7.8. Vusûl İle'l-'Aded ev Mekân (Bir Yere veya Sayıya Ulaşma) Anlamı

İf'âl babı ile bir şeyin belli bir mekana veya sayıya ulaştığı anlamı da ifade edilebilmektedir.⁵⁴

أَغْشَرَ – (Sayı) Ona ulaştı.⁵⁵ أَسْعَتِ الْبَنَاتُ – Kızlar dokuzaya ulaştı.⁵⁶

1.3.7.9. Sayrûret (Bir Halden Başka Hale Geçme) Anlamı

Bu bağ fiile sayrûret anlamı katmak için de kullanılmaktadır.⁵⁷ Sayrûret anlamı ile bir şeyin başka bir hale geçmesi veya başka bir şey olması ifade edilir.

Kur'an-ı Kerim'de cennet içeceklerinin anlatıldığı bir ayette "O içecek ne onlara dokunur ne de ondan dolayı sarhoş

⁴⁹ Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm .el-Zeydî el-Huseynî el-Alevî et-Tâlibî el-Mulekkab bi'l-Mueyyid billah el-Mueyyid el-Alevî, *et-Tîrâz li'esrâri'l-belâğati ve ulûmi hakâiki'l-icâz* (Beyrût: el-Mektebetu'l-'Ansariyye, 1423/2002), 1/193.

⁵⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/59.

⁵¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/59.

⁵² Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâî el-Ciyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâid*, thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mah-tûn (b.y.: Dâru'l-Hicr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i ve'l-İ'lân, 1410/1990), 3/59.

⁵³ Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr Ebû Alî el-Fârisî, *et-Tâliqatu ulâ Kitâbi Sîbeveyh*, thk. Avd b. Hamd el-Kûzî (b.y.: y.y., 1410/1990), 4/134.

⁵⁴ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/90.

⁵⁵ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/90.

⁵⁶ Râcihî, *et-Tetbîku's-sarfî*, 31.

⁵⁷ Cürcânî, *el-Miftâh fi's-sarf*, 49.

olurlar."⁵⁸ buyurulmaktadır. Ayet sonunda gelen أَزْوَفَ fiili içeceğe kanmış ha-
le gelmek, sarhoş olmak şeklinde sayrûret anlamı taşımaktadır.⁵⁹

أَجْرَبَ الْإِبِلَ – Deve uyuz hastalığına yakalandı.⁶⁰

1.3.7.10. Duâ Anlamı

Her ne kadar duâ için tef'îl babı kullanılsa da if'âl babı da bazen bu an-
lamda kullanılabilir.⁶¹

أَسْقَيْتُهُ – Ona su/yağmur için dua ettim.⁶²

1.3.7.11. Temkîn (Bir Şeye İmkân Sağlamak) / İ'âne (Yardım Etme) Anlamı

İf'âl babının bu manası ile kişiye bir fiili gerçekleştirebilmesi için imkan
sağlamak, yardım etmek⁶³ gibi anlamlar kastedilir.

أَحْلَيْتُ فَلَانًا – Falancaya süt içme imkanı verdim. / Süt içmesine yardım ettim.⁶⁴

1.3.7.12. Mutâvaat (Dönüşlülük) Anlamı

Mutâvaat (Dönüşlülük), nesnenin yapılan fiili kabul etmesi, söz konusu
fiile boyun eğmesi anlamına gelmektedir. Bu bab mutavaât anlamı için de
kullanılmaktadır.⁶⁵

فَطَرْتُهُ فَأَفْطَرَ – Ona iftar açtırdım, O da iftar açtı.

بَشَّرْتُهُ فَأَبَشَّرَ – Ona müjde verdim, O da müjdeyi aldı/kabul etti.⁶⁶

1.3.7.13. Tesmiye (İsimlendirme) Anlamı

İf'âl babında kullanılan bir diğer anlam da isimlendirme. Herhangi bir
kimseyi bir şey ile isimlendirmek veya bir şeye nisbet etmek için kullanılır.⁶⁷

⁵⁸ es-Saffât 37/47.

⁵⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbûrî el-Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basîf*, thk. Heyet (Riyâd: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1430/2009), 19/48.

⁶⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, 4/419.

⁶¹ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/91.

⁶² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/58.

⁶³ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-ğarb min lisâni'l-arab*, thk. Receb Osmân Muhammed (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1998), 173.

⁶⁴ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-ğarb min lisâni'l-arab*, 1/173.

⁶⁵ Ebû Hayyân, *İrtişâfu'd-ğarb min lisâni'l-arab*, 173.

⁶⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/58.

⁶⁷ İbn Ufûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrif*, 128.

أَكْفَرْتُهُ – Onu tekfir ettim. (Kafir olarak isimlendirdim.)

أَخْطَأْتُهُ – Onu hatalı diye isimlendirdim.⁶⁸

1.3.7.14. Sülâsî Mücerred Anlamı

İf'âl babı bazı durumlarda türediği fiilin sülâsî mücerred anlamına da delalet edebilmektedir.⁶⁹

فَعَلْتُ - أَفَعَلْتُ – İki fiil de aynı anlama, “yaptım” anlamına gelmektedir.⁷⁰

1.3.8. Sülâsî Mezîd Rubâî – تَفْعِيلًا – Tef'îl Bâbı

Tef'îl babı, sülâsî mücerred fiilin orta harfinin (عَيْنُ الْفِعْلِ / 'aynu'l-fi'l) şed-delenmesi ile elde edilen bir mezîd fiil kalıbıdır. Bu baptan gelen fiiller de pek çok farklı anlamlara gelebilmektedir.

1.3.8.1. Teksîr (Çokluk) ve Mübâlağa Anlamı

Tef'îl babının en yaygın kullanımı çokluk anlamına delalet etmesi şek-lindedir.⁷¹ Bu çokluk/mübalağa fiilde olabileceği gibi nesnede de olabilmektedir.⁷²

Kur'an'da Firavun'un İsrailoğulları erkek çocuklarına reva gördüğü bo-ğazlama zulmünü anlatan ayet fiilde çokluk anlamına delalet eder: يُذَبِّحُونَ – “... oğullarınızı boğazlıyordu.”⁷³ Burada boğazlamanın tekrarlandığı ve çokça yapıldığı ifade edilmektedir.⁷⁴

Yine Yûsuf (a.s.) kıssasında Züleyha için kullanılan وَعَلَقَتِ الْأَبْوَابَ ifadesi “kapıları kapattı”⁷⁵ anlamında nesnelere çokluğuna delalet etmektedir.⁷⁶

Allah'ın kendisine zulmü haram kıldığı hakkında gelen Kudsî Hadis'te de bu bab kullanılmıştır: «يَا عِبَادِي إِنِّي حَزَمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي»⁷⁷ “Ey kullarım! Şüphesiz

⁶⁸ İbn Uşûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrîf*, 128.

⁶⁹ Ebû Alî el-Fârisî, *et-Tâliqatü ulâ Kitâbi Sîbeveyh*, 4/139.

⁷⁰ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 3/117.

⁷¹ Cürçânî, *el-Miftâḥ fi's-sarf*, 49.

⁷² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/64.

⁷³ el-Bakara 2/49.

⁷⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve irâbuhû*, thk. Abdulcelîl Abdüh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 1/130.

⁷⁵ Yûsuf 12/23.

⁷⁶ Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Mısırî el-Hanefî el-Hafâcî, *Hâşîyetu's-Şihâb ulâ'l-Beydâvî: İnâyetu'l-Kâdî ve Kifâyetu'r-Râdî* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 6/183.

⁷⁷ Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Muslim, *Şahîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Kahire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955), 4/1994 (No. 2577).

ki ben zulmetmeyi kendime haram kıldım." Buradaki fiilde mübalağa anlamı bulunmaktadır.

1.3.8.2. Ta'diye (Geçişlilik) Anlamı

Tef'îl babının bir diğer kullanım alanı da lâzım (geçişsiz) fiili müte'addî (geçişli) fiile dönüştürülmesidir.⁷⁸

عَوَزْتُ عَيْنَهُ – Onun gözünü kör ettim. فَرَحْتُهُ – Onu ferahlattım.⁷⁹

Kur'an'da boşanma hukukuyla ilgili bir ayette فَاِنْ طَلَّقَهَا – "Eğer (erkek) onu (kadını) boşarsa..."⁸⁰ bu bab kullanılmıştır. Lâzım (geçişsiz) olan طَلَّقَ fiili طَلَّقَ şeklinde müte'addî (geçişli) olunca erkeğin kadını boşaması anlamına gelmiştir.⁸¹

Cibrîl hadisi olarak bilinen meşhur Hadis-i Şerif'te aynı şekilde böyle bir kullanım vardır: «فَإِنَّهُ جَبْرِيْلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِيْنَكُمْ»⁸² Lâzım (geçişsiz) عَلِمَ "bildi" anlamındaki fiil müte'addî (geçişli) hale gelerek "öğretti" anlamında kullanılmıştır.

Tef'îl babı, tek mef'ul alan bir fiili iki mef'ul alacak şekle dönüştürmede de kullanılmaktadır. فَفَقَهَّمُنَاهَا سُلَيْمَانَ - "Biz onu (hükümü) Süleymân'a anlattık."⁸³ Normalde tek mef'ul alan فَهَّمَ fiili فَهَّمَ haline dönüştürüldüğünde iki mef'ul (anlatılan şey ve anlatılan kişi) alacak hale gelmiştir.⁸⁴

فَهَّمَ الدَّرْسَ – Zeyd dersi anladı > فَهَّمْتُ الدَّرْسَ – Ona dersi anlaşılır kıldım.⁸⁵

1.3.8.3. Ca'1 (Bir Şeyi Kılmak/Bir Şeye Bir Sıfat Katmak) Anlamı

Tef'îl babı, fâilin mef'ulü dönüştürdüğü, ona başka bir sıfat kattığı durumlarda kullanılmaktadır.⁸⁶

⁷⁸ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fî ilmi'l-arabiyye*, 2/408.

⁷⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/57.

⁸⁰ el-Bakara 2/230.

⁸¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an tevfîlî âyi'l-Kurân*, thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî (Dâru Hicr, 1422/2001), 4/174.

⁸² Muslim, *Şahîhu Muslim*, 1/36 (No. 8).

⁸³ el-Enbiya 21/79.

⁸⁴ Begavî, *Tefsîru'l-Begavî*, 5/333.

⁸⁵ Râcihî, *et-Tetbîku's-sarfi*, 32.

⁸⁶ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/93.

Bu anlama örnek teşkil edecek bir Hadis-i Şerif şöyledir: « وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ »⁸⁷ Hadis'te صَبَّرَ fiili ile katlanıp tahammül eden kimsenin Allah tarafından sabırlı kılınacağı haber verilmektedir.⁸⁸

1.3.8.4. Teveccüh (Yönelme) Anlamı

Tef'îl babı fiil kökünün kendisinden türediği şeye yönelme anlamında da kullanılmaktadır.⁸⁹

Bir Hadis-i Şerif şöyledir: « إِذَا أَتَيْتُمُ الْعَايِطَ، فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلَا تَسْتَدْبِرُوهَا، وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ »⁹⁰ «غَرِّبُوا» “Tuvalete gittiğiniz zaman ne önünüzü ne de arkanızı kibleye dönün! Bunun yerine doğuya veya batıya yönelin!”⁹⁰ Hadis'te geçen شَرَّقَ fiili doğuya, غَرَّبَ fiili de batıya yönelme anlamına gelmektedir.⁹¹

1.3.8.5. Teşbîh (Bir Şeye Benzeme) Anlamı

Tef'îl babı, fâilin fiil kökünden türemiş bir şeye benzetilmesinde kullanılmaktadır.⁹²

فَوَسَّ طَبْرَهُ – Sırtı yay gibi oldu/yay gibi eğildi.⁹³

1.3.8.6. Nisbet / Tesmiye (İsimlendirme) Anlamı

Bir kimseyi bir şeye nisbet etmek için veya o kimseyi bir şey ile isimlendirmek için bu bab kullanılmaktadır.⁹⁴

فَسَفَّئْتُهُ – Onu fıska nisbet ettim. / Onu fasıklıkla itham ettim.

كَفَّرْتُهُ – Onu küfre nisbet ettim. / Onu tekfir ettim.⁹⁵

⁸⁷ Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, 2/122 (No. 1469).

⁸⁸ Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Fetĥu'l-vedûd fî şerĥi Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Zekî el-Havlî (Demenhur: Mektebetü Lîne, 1431/2010), 2/244.

⁸⁹ İbn Akîl, *Şerĥu İbn 'Akîl alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 4/263.

⁹⁰ Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, 1/88 (No. 394).

⁹¹ Ebû Hafş Ömer b. Alî b. Ahmed el-Mısrî İbnu'l-Mülakkın, *et-Tavdîĥ li Şerĥi'l-Câmi'i's-Şahîĥ*, thk. Dâru'l-Felâh Ekibi (Hâlid er-Rabbât ve Cum'a Fethi) (Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008), 22/59.

⁹² İbn Akîl, *Şerĥu İbn 'Akîl alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 4/263.

⁹³ İbn Akîl, *Şerĥu İbn 'Akîl alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 4/263.

⁹⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/58.

⁹⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fî ilmi'l-urabiyye*, 2/408.

1.3.8.7. Selb/İzâle (Fiildeki Anlamın Mef'ulden Giderilmesi) Anlamı

Fiilin ifade ettiği anlamın nesneden giderildiğini ifade etmek için tef'îl babı kullanılmaktadır.⁹⁶

Kur'an'da bu anlama dair şu ayet örnek verilebilir: إِذَا فُزِعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ – “Kalplerinden korku giderildiğinde...”⁹⁷ Buradaki فُزِعَ fiili selb/izâle anlamı vermektedir.⁹⁸

مَرَضْتُهُ – Onun hastalığını giderdim.⁹⁹ فَشَرْتُ الْفَاكِهَةَ – Meyvenin kabuğunu soydum.¹⁰⁰

1.3.8.8. İhtisâr (Kısaltma) Anlamı

Tef'îl babı, birleşik bir ifadeyi veya daha uzun bir cümleyi tek kelimedeki ifade etmek için de kullanılır.¹⁰¹

Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in bir sefere çıkmadan önce okuduğu duanın aktarıldığı uzun bir Hadis-i Şerif metninde buna dair bir örnek bulunmaktadır:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اسْتَوَى عَلَى بَعِيرِهِ خَارِجًا إِلَى سَفَرٍ، كَبَّرَ ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ ...

“Rasûlullâh (s.a.v) bir sefere çıkmak için devesi üzerine oturduğu zaman üç defa ‘Allâhu ekber’ dedikten sonra şöyle derdi...”¹⁰² Metindeki كَبَّرَ fiili, “‘Allâhu Ekber’ dedi” manasına gelmekte olup ihtisâr edilerek kullanılmıştır.¹⁰³

حَمَّدَ – (Allah’a) hamdetti / “Elhamdulillâh” dedi.

سَبَّحَ – (Allah’ı) tesbih etti / “SubhânAllâh” dedi.¹⁰⁴

⁹⁶ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşserî*, 373.

⁹⁷ es-Sebe 34/23.

⁹⁸ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza b. Nasr Tâcu'l-Kurrâ' el-Kirmânî, *Ğarâibu't-tefsîr vecâcibu't-tevil* (Cidde; Beyrut: Dâru'l-Kible, ts.), 2/935.

⁹⁹ Ebû Saîd es-Sirâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*, 4/442.

¹⁰⁰ İbn Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 4/263.

¹⁰¹ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id*, 3/451.

¹⁰² Muslim, *Şaîhu Muslim*, 2/978 (No. 1342).

¹⁰³ Ebû'l-Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî İbn Hubeyre, *el-İfşâh an me'ânî's-Şihâh*, thk. Fu'âd Abdulmun'im Ahmed (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1417/1996), 4/282.

¹⁰⁴ İbn Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 4/263.

1.3.8.9. Duâ / Bedduâ Anlamı

Bir kişiye duâ veya bedduâ etmek için tef'îl babı kullanılabilir. ¹⁰⁵

سَقَيْتُهُ – “Allah sana bol su versin” diye ona dua ettim. جَدَّعَهُ – Ona “hayır görmeyesin!” diye beddua etti. ¹⁰⁶

1.3.8.10. Sayrûret (Bir Halden Başka Hale Geçme) Anlamı

Nesnenin hal değiştirmesi de tef'îl babıyla ifade edilmektedir. ¹⁰⁷

عَجَزَتِ الْمَرْأَةُ – Kadın yaşlandı. رَوَّضَ الْمَكَانُ – Mekan bahçeye dönüştü. ¹⁰⁸

1.3.8.11. Fiilin Türetildiği Kök Anlamına Sahip Olması

Tef'îl babı, fiilin türetildiği şeye sahip olma anlamını da ifade etmektedir. ¹⁰⁹

وَرَّقَ – Yapraklandı. فَتَيَحَّ – İltihaplandı. ¹¹⁰

1.3.8.12. İf'âl Bâbı Anlamı

Tef'îl babı bazen if'âl babıyla aynı anlamda kullanılmaktadır. ¹¹¹

حَبَّرْتُهُ – (أَخْبَرْتُهُ) Ona haber verdim. سَمَّيْتُهُ – (أَسْمَيْتُهُ) Onu isimlendirdim. ¹¹²

1.3.8.13. Tefe'ul Bâbı Anlamı

Tef'îl babı kendisi dışında tefe'ul babı manasında da kullanılmıştır. ¹¹³

وَلَّى – (تَوَلَّى) Kaçındı/yüz çevirdi. فَكَّرَ – (تَفَكَّرَ) Tefekkür etti. ¹¹⁴

1.3.8.14. Sülâsî Mücerred Anlamı

Tef'îl babı bazı durumlarda türediği fiilin sülâsî mücerred anlamına da delalet etmektedir. ¹¹⁵

¹⁰⁵ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/94.

¹⁰⁶ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/94.

¹⁰⁷ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/95.

¹⁰⁸ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/95.

¹⁰⁹ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/95.

¹¹⁰ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/95.

¹¹¹ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/409.

¹¹² İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/409.

¹¹³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî, *el-Makâşidu's-Şâfiye fi şerhi'l-Hulâşati'l-kâfiye* (*Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*), thk. Heyet (Mekke: Ma'hedu'l-buhûsu'l-ilmiyye ve İhyau't-Turâsi'l-İslamiyyi bi-Câmi'ati Ummu'l-Kurâ, 1428/2007), 8/400.

¹¹⁴ Şâtîbî, *el-Makâşidu's-Şâfiye fi şerhi'l-Hulâşati'l-kâfiye* (*Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*), 8/400.

¹¹⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/409.

وَرَبُّهُ (رَبُّهُ) – Onu ayırdım.¹¹⁶

1.3.9. Sülâsî Mezîd Rubâî – مُفَاعَلَةٌ – Müfâ'ale Bâbı

Bu bap, sülâsî mücerred fiilin birinci harfinden (فَاءُ الْفِعْلِ / fâu'l-fi'l) sonra bir elif harfi ilave etmek suretiyle elde edilen mezîd fiil kalıbıdır. Eyleme işteşlik manası verilmek istendiğinde genellikle bu fiil kullanılmaktadır.¹¹⁷

1.3.9.1. Müşâreke (Ortaklık) Anlamı

Müfâ'ale babı, fiilin fâil ve mef'ûl arasında (iki veya daha fazla kişi arasında) karşılıklı olarak işlendiği durumlarda (işteş fiil) kullanılmaktadır. Fiil bu anlamda kullanıldığında fâil ve mef'ûlün fiilden aynı anda etkilendikleri anlaşılmaktadır.¹¹⁸

Fetih suresinde bu bap şöyle geçmiştir: وَلَوْ فَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا – “Eğer kafirler sizinle savaşsalar...”¹¹⁹ Burada savaşın karşılıklı olduğu anlamı فَاتَلَّ fiilinde içkin olarak bulunmaktadır.¹²⁰

Yine aynı fiil (فَاتَلَّ) bir Hadis-i Şerif'te de şöyle geçmiştir:

«أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ» “Ben, insanlarla Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehâdet edip, namazı kılp, zekâtı verinceye kadar savaşmakla emrolundum.”¹²¹

ضَارَبْتُهُ – Onunla karşılıklı dövüştük. فَارَقْتُهُ – Karşılıklı olarak ayrıldık/uzaklaştık.¹²²

Bu bap, iki kişinin eyleminin karşılıklı olarak işlenmesi (işteşlik) kastedilmediği zamanlarda da tek fail için kullanılmaktadır.¹²³

¹¹⁶ Cürcânî, *el-Miftâh fi'ş-sarf*, 49.

¹¹⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/68.

¹¹⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/68.

¹¹⁹ el-Fetih 48/22.

¹²⁰ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed Avd Mirab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, 1422/2001), 9/62.

¹²¹ Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, 1/14 (No. 25).

¹²² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/68.

¹²³ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-Muberrred, *el-Mukteḍab*, thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 1/73.

Bakara Sûresinde geçen, *إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا لَا تُنْوَاجِدْنَا* – “Rabbimiz unuttur veya hata edersek bizi sorgulama!”¹²⁴ duasındaki muâhaze eylemi Allah’tan kula doğru tek taraflıdır.¹²⁵

لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأَشْيَاءِ – Allah onu affetti. *سَافَرْتُ* – Sefere çıktım.¹²⁶

1.3.9.2. Mütâba‘at / Müvâlât (Süreklilik) Anlamı

Müfâ‘ale babının fiile kattığı anlamlardan birisi de fiilin kesintiye uğramadan devam ettiği, süreklilik arz ettiği anlamıdır.¹²⁷

Kur’an’da şöyle buyurulmaktadır: *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ* – Namazlara devam edin.¹²⁸ Burada devamlı bir şekilde namazın kılınması emredilmektedir.¹²⁹

وَأَلَيْتُ الصَّوْمَ – Okumaya devam ettim. *تَابِعْتُ الْقِرَاءَةَ* – Orucu art arda tuttum.¹³⁰

1.3.9.3. Teksîr (Çokluk) / Tef’îl Bâbı Anlamı

Müfâ‘ale babı, bazen tef’îl babıyla aynı anlamda, yani çokluk ifade etmek için kullanılır.¹³¹

Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: *يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ* – Onun azabı kat kat arttırılır.¹³² Burada kat kat ve çokça azap edileceği anlamı bulunmaktadır.¹³³

ضَاعَفْتُ – Kat kat arttırdım. (*ضَعَعْتُ* ile aynı anlamda)¹³⁴

لِلَّهِ نِعْمَةٌ كَثِيرَةٌ – Allah ona bolca nimet verdi. (*نَعَمْتُ* ile aynı anlamda)¹³⁵

1.3.9.4. Fiilin Türetildiği Kök Anlamına Sahip Olması

Bu bab, fiilin türetildiği şeye sahip olma anlamını da ifade etmektedir.¹³⁶

¹²⁴ el-Bakara 2/286.

¹²⁵ Taberî, *Câmi u'l-beyân*, 5/155.

¹²⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/68.

¹²⁷ İbn Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 4/263.

¹²⁸ el-Bakara 2/238.

¹²⁹ Ebû Muhammed Sehl b. ‘Abdullâh et-Tusterî, *Tefsîru’t-Tusterî*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1423/2002), 41.

¹³⁰ İbn Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 4/263.

¹³¹ İbnu’l-Esîr, *el-Bedî’ fi ilmi’l-arabiyye*, 2/411.

¹³² el-Furkân 25/69.

¹³³ Ni‘metullâh b. Maħmûd en-Nahcuvânî, *el-Fevâtiħu’l-ilâhiye ve’l-mefâtiħu’l-ğaybiyye* (Mısır: Daru Rikâbî, 1419/1999), 2/35.

¹³⁴ İbnu’l-Esîr, *el-Bedî’ fi ilmi’l-arabiyye*, 2/411.

¹³⁵ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni’l-Hâcib*, 1/99.

¹³⁶ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni’l-Hâcib*, 1/99.

Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: **ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ** – Kim kendisine verilen eziyete dengiyle karşılık verirse...¹³⁷ Ayette **عَاقَبَ** fiiliyle (dengiyle karşılık vermek) kastedilen anlam, fâilin karşı tarafı kendisine yapıla-na denk bir eziyet/ceza sahibi yapmasıdır.¹³⁸

عَاقَبَكَ اللَّهُ / جَعَلَكَ ذَا عَاقِبَةٍ – Allah seni affetsin / Seni afiyet sahibi kılsın.

عَاقَبْتُ فَلَانًا / جَعَلْتَهُ ذَا عُقُوبَةٍ – Falanı cezalandırdım / Cezalı hale getirdim.¹³⁹

1.3.9.7. İf'âl Bâbı Anlamı

Müfâ'ale babı bazen de if'âl babıyla aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır.¹⁴⁰

Hata ve günahlardan uzak durma hakkında Peygamberimizin (s.a.v.) öğrettiği dua: «**اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ**» "Allahım, doğu ile batı arasını uzaklaştırdığın gibi benimle hatalarımın arasını da öylece uzaklaştır." ¹⁴¹ Metinde geçen **بَاعَدَ** fiili if'âl babından gelen **أَبْعَدَ** fiili ile aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁴²

(أَعْفَاكَ) عَاقَبَكَ اللَّهُ ¹⁴³ – Onu cezalandırdım. **(أَعْفَيْتُ) عَاقَبْتُهُ** – Allah sana afiyet versin.¹⁴⁴

1.3.9.6. Sülâsî Mücerred Anlamı

Müfâ'ale babı bazı durumlarda türediği fiilin sülâsî mücerred anlamına da gelmektedir.¹⁴⁵

Niyet hadisi olarak bilinen Hadis-i Şerif'in son kısmı bu anlama örnektir:

«**فَهَجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ**» "Onun hicreti hicret ettiği şeyedir." ¹⁴⁶ Burada geçen **هَاجَرَ** fiili sülâsî mücerred olan **هَجَرَ** fiili ile aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁴⁷

¹³⁷ el-Hac 22/60.

¹³⁸ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/99.

¹³⁹ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/99.

¹⁴⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/68.

¹⁴¹ Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, 1/149 (No. 744).

¹⁴² Aynî, *Umdetu'l-Kârî şerhu Şahîhi'l-Buĥârî*, 23/6.

¹⁴³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/68.

¹⁴⁴ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şmâti'l-irâb*, thk. Alî bû-Mulahham (Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993), 373.

¹⁴⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Bedâi' fî ilmi'l-arabiyye*, 2/411.

¹⁴⁶ Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, 1/6 (No. 1).

¹⁴⁷ Muhammed b. Ebi'l-Feth b. Ebi'l-Fadl Ebû Abdullah el-Be'lî, *el-Matla' "ale'l-elfâzi'l-Mukni"*, thk. Mahmud el-Arnauût, Yâsin Mahmûd el-Hatib (Mektebetu's-Sevâdi Li'tavzi, 1423/2003), 260.

سَفَرْتُ (سَفَرْتُ) – Sefere çıktım.¹⁴⁸

1.3.10. Sülâsî Mezîd Humâsî – اِنْفِعَالاً – İnfi‘âl Bâbı

İnfi‘âl babı, mücerred fiilin başına kesralı ا (Elif) ve sakin bir ن (Nûn) harfinin eklenmesiyle elde edilmektedir. Bu bap sadece lazım fiillerde geçerli olup müte‘addî anlamında kullanılmamaktadır.¹⁴⁹ Bundan önce zikredilen baplar kadar anlam çeşitliliğine sahip değildir. Bu babın kullanıldığı yaygın anlam mutâvaat (dönüşlülük) anlamıdır.¹⁵⁰ Ayrıca bu bap çatı olarak ma-lum fiil görünümü arz etse de meçhul (edilgen) bir anlam taşımaktadır.

1.3.10.1. Mutâvaat (Dönüşlülük) Anlamı

Bu anlam ile kastedilen şey, nesnenin yapılan fiili kabul etmesidir. İnfi‘âl babı bu anlamı taşımaktadır.¹⁵¹

Kur’an’daki örneklerden birisi şudur: إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ – Gök yarıldığı zaman.¹⁵² Ayette geçen انْفَطَرَ fiili mutâvaat anlamı taşımaktadır.¹⁵³

Hadis-i Şerif’ten şu örnek verilebilir: «فَانطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَوَارَى»¹⁵⁴ “Allah Resulü (s.a.v.) gitti ve nihayet göremeyeceğim kadar benden uzaklaştı.” Burada kullanılan اِنْتَطَقَ fiili mutâvaat anlamı taşımaktadır.¹⁵⁵

كَسَرْتُهُ فَأَنْكَسَرَ – Onu kırdım, o da kırıldı.¹⁵⁶ أَغْلَقْتُهَا فَأَنْغَلَقَ – Kapıyı kapattım, o da kapandı.¹⁵⁷

1.3.10.2. Bir Yere Gitme / Girme Anlamı

Bu bap, fiilin kendisinden türetildiği yere gitmek veya girmek anlamını da taşımaktadır.¹⁵⁸

¹⁴⁸ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/411.

¹⁴⁹ Muberrred, *el-Muktedab*, 1/75.

¹⁵⁰ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/405.

¹⁵¹ Zemahşerî, *el-Mufaşşal fi şinaati'l-i-râb*, 373.

¹⁵² el-İnfîtâr 82/1.

¹⁵³ Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr Ebû Alî el-Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seba*, thk. Bedruddîn Kahvecî - Beşîr Cuveycâbî (Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1413/1993), 5/214.

¹⁵⁴ Buhârî, *Şahîhu'l-Buhârî*, 1/81 (No. 363).

¹⁵⁵ Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Munşif li İbn Cinnî - Şerhu Kitâbi't-Taşrif li'Ebi Os mân el-Mâzinî (Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Kadîm, 1373/1954)*, 71.

¹⁵⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/77.

¹⁵⁷ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/405.

¹⁵⁸ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id*, 3/457.

إِنْجَزَ – Hicaza girdi / vardı. اِنْزَرَبَ – Ahıra / kümese girdi.¹⁵⁹

1.3.11. Sülâsî Mezîd Humâsî – اِفْتِعَالًا – İfti'âl Bâbı

İfti'âl babı, mücerred fiilin başına kesralı bir ا (Elif) ve fiilin birinci harfinden (فَاءُ الْفِعْلِ / fâu'l-fi'l) sonra fethalı bir ت (Tâ') harfinin eklenmesiyle teşekkül etmektedir.

1.3.11.1. Mutâvaat (Dönüşlülük) / İnfî'âl Bâbı Anlamı

İfti'âl babı, İnfî'âl babında olduğu gibi mutâvaat manası taşımaktadır.¹⁶⁰ Mutâvaat, mef'ûlün fâilin eylemine boyun eğmesini ifade etmektedir.

Bakara Sûresinde anlatılan bir temsilde نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ – “Ateş yandı/yanı-verdi”¹⁶¹ ibaresi geçmektedir. اِحْتَرَقَ fiili bu anlamda kullanılmıştır.¹⁶²

مَرَّجْتُهُ فَاَمْتَرَجَ – Onu karıştırdım, o da karıştı.¹⁶³ غَمَمْتُهُ فَاَغْتَمَّ – Onu üzdüm, o da üzüldü.¹⁶⁴

İnfî'âl babıyla ortak kullanıldığı kelimeler: اِسْتَرَجَ (اِسْتَرَجَ) – Örtündü. اِغْتَمَّ (اِنْعَمَّ) – Üzüldü.¹⁶⁵

1.3.11.2. Müşâreke (Ortaklık) / Müfâ'ale Bâbı Anlamı

İfti'âl babı, Müfâ'ale babında olduğu gibi fiilin fâil ve mef'ûl arasında (iki veya daha fazla kişi arasında) karşılıklı olarak işlendiği durumlarda (işteş fiil) kullanılmaktadır.¹⁶⁶

Kur'an'da hayırlı işlerde yarışmayı teşvik eden ayette: فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ – “Hayır işlerinde yarışın”¹⁶⁷ buyurulmuştur. Ayetteki اِسْتَبَقَ fiili اِسْتَبَقَ ile aynı

¹⁵⁹ İbn Mâlik, *Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id*, 3/457.

¹⁶⁰ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi' ilmi'l-arabiyye*, 2/405.

¹⁶¹ el-Bakara 2/266.

¹⁶² Ahmed Ridâ, *Mu'cemu mutânu'l-luğati* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayâti, 1377–1960), 2/68.

¹⁶³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/65.

¹⁶⁴ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/108.

¹⁶⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi' ilmi'l-arabiyye*, 2/405.

¹⁶⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi' ilmi'l-arabiyye*, 2/406.

¹⁶⁷ el-Bakara 2/148.

anlamda¹⁶⁸ olmakla beraber مَسَاقٌ gibi müşâreke (ortaklık) anlamına örnek olmaktadır.¹⁶⁹

اِخْتَصَمُوا – Birbirlerine düşmanlık ettiler.¹⁷⁰ اِفْتَتَلُوا – Birbirlerini öldürdüler.¹⁷¹

1.3.11.3. İttihâz (Bir Şeyi Edinme) Anlamı

İttihâz, fâilin kendisine bir şey edinmesini, bir şeye sahip olmasını ifade etmektedir.¹⁷²

Kur'an'da takva ile ilgili bir ayette: فَمَنْ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ – “Her kim ki Allah’tan sakınırsa / takvalı olursa ve halini düzeltirse onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”¹⁷³ buyurulmaktadır. Buradaki اتَّقَى fiili takvalı olma, takva edinme gibi anlamları da bünyesinde barındırmaktadır.¹⁷⁴

اِخْتَبَزَ – Ekmek edildi.¹⁷⁵ اِمْتَطَاهُ – Onu (bir hayvanı) kendisine binek edindi.¹⁷⁶

1.3.11.4. Talep / İctihâd (Bir Şeyi İsteme ve Gayret Etme) Anlamı

İfti’âl babının fiile kattığı anlamlardan bir diğeri de çaba gösterme, gayret etme anlamıdır.¹⁷⁷

Bakara Sûresinin son ayetinde bu baptan şöyle geçmektedir: لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا – “Kişinin kazandığı lehine, yüklendikleri aleyhinedir.”¹⁷⁸ Burada kullanılan اِكْتَسَبَ fiili ile işlenen kötülüklerin, kişinin tercih ve çabalarının bir neticesi olduğuna işaret edilmiştir.¹⁷⁹

¹⁶⁸ Ebu'l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim es-Semîn el-Halebî, *ed-Durru'l-maşûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 2/176.

¹⁶⁹ Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemu'l-luğati'l-'arabiyyeti'l-muâsirati* (Kâhire: Âlemu'l-Kutub, 1429/2008), 2/1028.

¹⁷⁰ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-'arabiyye*, 2/406.

¹⁷¹ İbn Yaîs, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşeri*, 4/441.

¹⁷² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/73.

¹⁷³ el-A'râf 7/35.

¹⁷⁴ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 1/58.

¹⁷⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/74.

¹⁷⁶ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/109.

¹⁷⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/74.

¹⁷⁸ el-Bakara 2/286.

¹⁷⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/74.

إِجْتَهَدَ – Çalıştı, gayret etti. اِكْتَسَبَ – Kazanmak/elde etmek için çabaladı.¹⁸⁰

1.3.11.5. Fiilin İfade Ettiği Şeyin İstenmemesi Anlamı

İstenmeyen, kendisinden kaçınılan durumlar bu bap ile kullanılmaktadır.¹⁸¹

Bu anlama örnek olarak şu Hadis-i Şerif'i verebiliriz: « إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا »¹⁸² “Hararet şiddetlendiğinde namaz ile serinleyiniz.” İشتدَّ fiili ile hararetin istenmeyen bir durum olduğuna işaret edilmiştir.¹⁸³

اِفْتَقَرَ – Fakirleşti. اِشْتَدَّ – Şiddetlendi / Zorlaştı.¹⁸⁴

1.3.11.6. Sülâsî Mücerred Anlamı

İfti'âl babı da bazı durumlarda türediği fiilin sülâsî mücerred anlamına gelmektedir.

Tâlût ve Câlût kıssasının anlatıldığı ayette geçen اِلَّا مِنْ اِعْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ – “Ancak eliyle bir avuç su alanlar hariç...”¹⁸⁵ اِعْتَرَفَ fiili sülâsî mücerred olan اِعْتَرَفَ ile aynı anlamda kullanılmıştır.¹⁸⁶

اِفْتَرَأَ – Okudu.¹⁸⁷ اِحْتَطَفَ – Kaptı / Kaçırdı.¹⁸⁸

1.3.12. Sülâsî Mezîd Humâsî – İf'ilâl Bâbı

İf'ilâl babı, mücerred fiilin başına kesralı bir ا (Elif) harfinin eklenmesi ve fiilin son harfinin (لَامُ الْفِعْلِ / lâmu'l-fi'l) şeddelenmesi yoluyla elde edilmektedir. Bu bapta fiiller müte'addî (geçişli) olmazlar. Çünkü bu fiiller sadece gerçekleştiği kişide etki göstermektedirler.¹⁸⁹ Dolayısıyla bu babın fiilleri sadece lâzım (geçişsiz) olarak kullanılmaktadır.

¹⁸⁰ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, 4/441.

¹⁸¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/74.

¹⁸² Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, 1/113 (No. 536).

¹⁸³ Ebû el-Hasan Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muĥaşşas*, thk. Halîl İbrâhim Ceffâl (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, 1417/1996), 4/312.

¹⁸⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/74.

¹⁸⁵ Bakara 2/249.

¹⁸⁶ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basîf*, 4/332.

¹⁸⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/74.

¹⁸⁸ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/406.

¹⁸⁹ Muberred, *el-Mukteḍab*, 1/76.

1.3.12.1. Renklerin ve Bedensel Ayıpların Mübalağası Anlamı

Renklerin abartılı ifadesinde veya bedensel ayıplarla ilgili vurgulamalarda bu bap kullanılmaktadır.¹⁹⁰

إِحْمَرٌ - Kıpkırmızı oldu. - إِعْوَرٌ - Tek gözü tamamen kör oldu.¹⁹¹

Enes b. Mâlik (r.a.) rivayet ettiği bir Hadis'te, uzun süre kullanılan bir hasırı tavsif ederken bu baptan gelen bir fiil kullanmıştır.

«فَقُمْتُ إِلَى حَصْبِرِ لَنَا، قَدِ اسْوَدَّ مِنْ طَوْلٍ مَا لَيْسَ»¹⁹² "Sıkça kullanılmaktan kararan bir hasırımız vardı." Metinde geçen اسْوَدَّ fiili "kapkara / simsiyah oldu." anlamındadır.¹⁹³

1.3.13. Sülâsî Mezîd Humâsî – تَفَعَّلٌ – Tefe'ul Bâbı

Tefe'ul babı, mücerred fiilin başına fethalı bir ت (Tâ') harfi ve fiilin orta harfinin عَيْنُ الْفِعْلِ / 'aynu'l-fi'l) şeddelenmesi ile oluşturulan bir mezîd fiil kabıdır. Bu babın ifade ettiği anlamlar aşağıda verilmiştir.

1.3.13.1 Mutâvaat (Dönüşlülük) Anlamı

Genellikle tef'îl babının dönüşlü hale getirilmesinde kullanılmaktadır.¹⁹⁴

كَسَّرْتُهُ فَتَكَسَّرَ - Onu kırdım, o da kırıldı. - عَدَيْتُهُ فَتَعَدَى - Ona öğle yemeği yedirdim, o da öğle yemeğini yedi.¹⁹⁵

Kur'an'da kendisinden ırmakların fışkırdığı taşlar anlatılırken şöyle buyurulmuştur:

وَإِنَّ مِنَ الْجَبَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ – "Taşlardan öylesi vardır ki ondan ırmaklar fışkırır."¹⁹⁶ Allah nehirleri gözlerinden çıkarıyor, onlar da çıkmış ve fışkırmış oluyor. Bu bakımdan تَفَجَّرَ fiili infi'âl babıyla, yani اِنْفَجَرَ fiiliyle aynı manaya gelerek mutâvaat anlamı taşımaktadır.¹⁹⁷

¹⁹⁰ Esterâbâzî, Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib, 1/73.

¹⁹¹ Muberrred, el-Mukteḍab, 1/76.

¹⁹² Buhârî, Şahîhu'l-Buḥârî, 1/86 (No. 380).

¹⁹³ Sîbeveyh, el-Kitâb, 4/26.

¹⁹⁴ Muberrred, el-Mukteḍab, 1/78.

¹⁹⁵ Sîbeveyh, el-Kitâb, 4/66.

¹⁹⁶ el-Bakara 2/74.

¹⁹⁷ Taberî, Câmi'u'l-beyân, 2/133.

1.3.13.2. Tadrîcilik Anlamı

Bir fiilin belli aralıklarla peyderpey, yavaş yavaş, aşama aşama gerçekleştirildiğini ifade etmek için tefe'ul babı kullanılmaktadır.¹⁹⁸

تَعْرِفُهُ – Onunla tanışıyor / Onu tanıma başlıyor.¹⁹⁹ يَتَجَرَّعُهُ – Onu yudumlu-
yor / azar azar içiyor.²⁰⁰

1.3.13.3. Tekellüf Anlamı

Bir şeyin zorlanarak, çaba harcanarak yapıldığı²⁰¹ veya fâilin kendisinde olmayan bir sıfatı varmış gibi göstermeye çalışıldığı durumlarda²⁰² bu bap kullanılmaktadır.

Savaş zamanlarında toptan savaşa çıkmanın uygun olmadığını belirten ayette şöyle buyrulmaktadır: فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ – “Her kabileden/fırkadan bir grubun dinde derin anlayış sahibi (fakîh) olmaları için nefer olması/çalabilmesi gerekir.”²⁰³ Ayette geçen تَفَقَّهُ fiili dinde derin anlayış (fekâhet) sahibi olmak için çaba göstermeyi gerektirdiğinden tekellüf manasına gelmektedir.²⁰⁴

Sağ elle istincâ (tahâret) yapılmasını nehy eden Hadis-i Şerif'te: وَلَا يَتَمَسَّحْ بِبَيْمِينِهِ – “(Sizden biriniz) Sağ eliyle istincâ yapmasın.”²⁰⁵ buyurulmuştur. Hadisteki تَمَسَّحْ fiili, tahâret işi uğraş gerektirdiği için tekellüf manasında kullanılmıştır.²⁰⁶

تَحَلَّمَ – Uyumaya çalıştı. تَشَجَّعَ – Cesur gibi görüldü.²⁰⁷

1.3.13.4. Talep / İstif'âl Bâbı Anlamı

Tefe'ul babı, fiil kökünün ifade ettiği şeyi isteme, talep etme anlamı taşımaktadır. Bu yönüyle İstif'âl babıyla ortak bir anlam taşımaktadır.²⁰⁸

¹⁹⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/72.

¹⁹⁹ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal fî şîna'ati'l-i-râb*, 371.

²⁰⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/72.

²⁰¹ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî fî ilmi'l-arabiyye*, 2/412.

²⁰² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/71.

²⁰³ et-Tevbe 9/122.

²⁰⁴ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-neşri, 1404/1984), 11/66.

²⁰⁵ Buhârî, *Şahîhu'l-Buĥârî*, 1/42 (No. 153).

²⁰⁶ Aynî, *Umdetu'l-Kârî şerhu Şahîhi'l-Buĥârî*, 2/295.

²⁰⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/71.

²⁰⁸ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî fî ilmi'l-arabiyye*, 2/413.

تَعْظَمَ – Yüce olmayı istedi. تَيَقَّنَ – Yakinen, kesin şekilde bilmek istedi.²⁰⁹

1.3.13.5. İttihâz (Bir Şeyi Edinme) Anlamı

Tefe'ul babı, fâilin kendisine bir şey edinmesi yönüyle de ittihâz anlamında kullanılmaktadır.²¹⁰

تَدَيَّرْتُ الْمَكَانُ – Mekanı ev edindim. تَوَسَّدْتُ التُّرَابُ – Toprağı yastık edindim.²¹¹

1.3.13.6. Fiilden Müştak Olan Şeye Sahip Olma Anlamı

Tefe'ul babı fiilin kök anlamından türetilen nesneye sahip olunduğu anlamı da kazandırmaktadır.²¹²

تَأَهَّلَ – Aile sahibi oldu. تَأَلَّمَ – Üzüldü / Üzüntülü oldu.²¹³

1.3.13.7. Tecennüb (Sakinme) / Terk Anlamı

Tefe'ul babının fiile kazandırdığı anlamlardan bir diğeri de sakınma, uzak durma veya terk etme anlamıdır.²¹⁴

Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) gece namazının emredildiği ayette şöyle buyurulmuştur: – “Ve gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus olarak bir ibadet olarak gece namazı kıl.”²¹⁵ Ayette geçen تَهَجَّدَ fiili uykudan tecennüb / uykuyu terk manasına gelmektedir.²¹⁶

تَأَنَّمَ – Günahdan sakındı. تَهَجَّدَ – Uyanık kaldı / Uykudan kaçındı.²¹⁷

1.3.13.8. İ'tikâd (Birinde Bir Sıfat Olduğuna İnanma) / İstef'ale Bâbı Anlamı

Tefe'ul babı, bu anlamı taşımada İstif'âl babına ortak olmaktadır. İ'tikâd, fiil kökünün taşıdığı sıfat anlamının bir kişide olduğuna inanma anlamına gelmektedir.²¹⁸

²⁰⁹ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fî ilmi'l-ârabîyye*, 2/413.

²¹⁰ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal fî şîna'ti'l-i-râb*, 371.

²¹¹ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal fî şîna'ti'l-i-râb*, 371.

²¹² Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/107.

²¹³ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/107.

²¹⁴ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal fî şîna'ti'l-i-râb*, 371.

²¹⁵ el-İsrâ 17/79.

²¹⁶ Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr* (Dımaşk - Beyrût: Dâru İbni Kesîr - Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1414/1993), 3/298.

²¹⁷ Zemaşşerî, *el-Mufaşşal fî şîna'ti'l-i-râb*, 371.

²¹⁸ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/106.

تَعَطَّلْتُهٗ (اِسْتَعَطَّلْتُهٗ) – Onun büyük olduğuna inandım / Onu büyük addettim.²¹⁹

1.3.13.9. Hatl (Aldatma / Yağ Çekme) Anlamı

Tefe'ul babının fiile kattığı anlamlardan birisi de aldatma veya yağ çekme anlamıdır.²²⁰

تَعَفَّلَهُ – Onu gafil avladı/Onu aldattı. تَمَأَّفَهُ – Ona dalkavukluk yaptı/Ona yalalaklık etti.²²¹

1.3.13.10. Telebbüs (İsmi Geçen Şeyi Giyinme) Anlamı

Telebbüs ile fâilin fiilde ismi geçen şeyi giyindiği verilmektedir.²²²

تَقَمَّمَصَ – Gömlek giydi.²²³ تَأَزَّرَ – İzar / peştamal giydi.²²⁴

1.3.13.11. Sayrûret (Bir Halden Başka Hale Geçme) Anlamı

Sayrûret anlamı ile fâilin dönüşmesi, başka bir hale geçmesi kastedilmektedir.²²⁵

تَأَيَّمَتِ الْمَرْأَةُ – Kadın dul oldu/dul kaldı.²²⁶ تَحَجَّرَ الطِّينُ – Çamur taş oldu.²²⁷

1.3.13.12. Sülâsî Mücerred Anlamı

Tefe'ul babı da bazı durumlarda türediği fiilin sülâsî mücerred anlamına gelmektedir.²²⁸

تَطَلَّمَنِي (ظَلَمَنِي) – Bana zulmetti. خَافَنِي (تَخَوَّفَنِي) – Beni korkuttu.²²⁹

²¹⁹ Esterâbâzî, Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib, 1/106.

²²⁰ İbn Usfûr, el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrîf, 126.

²²¹ İbn Usfûr, el-Mumetti u'l-kebîr fi't-taşrîf, 126.

²²² Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Mâlik eṭ-Ṭâî el-Ciyânî Cemâl ed-Dîn İbn Mâlik, Teshîlu'l-fevâ'id ve tekmilu'l-mekâşid, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyi, 1387/1967), 199.

²²³ Ebû Hayyân, İrtişâfu'd-ḍarb min lisâni'l-arab, 1/172.

²²⁴ İbn Mâlik, Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id, 3/452.

²²⁵ İbn Mâlik, Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id, 3/452.

²²⁶ Nâzîru'l-Ceyş, Temhîdu'l-kavâ'id bi şerhi Teshîli'l-Fevâ'id, 8/3751.

²²⁷ İbn Mâlik, Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id, 3/452.

²²⁸ İbnu'l-Esîr, el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye, 2/413.

²²⁹ İbnu'l-Esîr, el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye, 2/413.

1.3.14. Sülâsî Mezîd Humâsî - تَفَاعُلًا - Tefâ'ul Bâbî

Tefâ'ul babı, mücerred fiilin başına fethalı bir ت (Tâ') harfi ve fiilin birinci harfinden (فَاءُ الْفِعْلِ / fâu'l-fi'l) sonra bir ا (Elîf) harfinin eklenmesiyle oluşmaktadır.

1.3.14.1. Müşâreke (Ortaklık) Anlamı

Tefâ'ul babının taşıdığı anlamlardan en bilineni, fiilin fâil ve mef'ûl arasında (iki veya daha fazla kişi arasında) ortaklaşa olarak işlendiği (işteş fiil) anlamıdır.²³⁰

تَصَارَفْنَا - O ikisi dövüştü. تَصَارَفُوا - Onlar (üç veya daha fazlası) dövüştüler.²³¹

Mufâ'ale babında iki mef'ûl alan fiiller tefâ'ul babına aktarıldığında tek mef'ûl (nesne) almaktadır.²³²

جَادَبْتُهُ الثُّوبَ - Ben onunla elbiseyi çekiştirdim. > تَجَادَبْنَا الثُّوبَ - Elbiseyi çekiştirdik.²³³

1.3.14.2. Tezâhür / Tekellûf (Fâilin Kendinde Olmayan Bir Şeyi Göstermesi / Yapmacık Davranması) Anlamı

Öznenin sahip olmadığı bir sıfatı kendisinde varmış gibi göstermesi, o şekilde görünme gayreti de tefâ'ul babının anlamları arasındadır.²³⁴

تَعَامَلْتُ - (Kendimi) Gafil gibi gösterdim. تَعَامَيْتُ - Görmezden geldim.²³⁵

1.3.14.3. Mutâvaat (Dönüşlülük) Anlamı

Tefâ'ul babı, sadece Mufâ'ale babından olan fiillerin dönüşlü hale getirilmesinde kullanılmaktadır.²³⁶

نَاوَلْتُهُ فَتَنَاوَلَ - Ona verdim, o da aldı.²³⁷ بَاعَدْتُهُ فَتَبَاعَدَ - Ondan uzaklaştım, o da uzaklaştı.²³⁸

²³⁰ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî fî ilmi'l-arabiyye*, 2/411.

²³¹ Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şıma'ti'l-i râb*, 371.

²³² Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şıma'ti'l-i râb*, 371.

²³³ Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şıma'ti'l-i râb*, 371.

²³⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/69.

²³⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/69.

²³⁶ Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şıma'ti'l-i râb*, 373.

²³⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/66.

²³⁸ Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şıma'ti'l-i râb*, 373.

1.3.14.4. Sülâsî Mücerred Anlamı

Tefâ'ul babı da bazı durumlarda türediği fiilin sülâsî mücerred anlamını karşılamaktadır.²³⁹

إِسْتَفْعَلَ (عَلَا) تَعَالَى – İşte gevşek davrandım.²⁴⁰ (وَتَى) تَوَاتَيْتُ فِي الْأَمْرِ – Yüce oldu.²⁴¹

1.3.15. Sülâsî Mezîd Sûdâsî – İstif'âl Bâbı

İstif'âl babı, mücerred fiilin başına kesralı ا (Elîf), sakin bir س (Sîn) ve fet-halı bir ت (Tâ') harfinin eklenmesiyle elde edilmektedir.

1.3.15.1. Talep Anlamı

Fiile isteme/talep etme anlamı katmaktadır²⁴² ve bu anlam İstif'âl babının en yaygın kullanılan anlamıdır.²⁴³

إِسْتَفْعَزْتُ – Anlamak istedim. إِسْتَفْعَزْتُ – Haberdar olmak istedim.²⁴⁴

Ayrıca bir şeyin ısrarla istenmesi ve acele ettirilmesi anlamı da bulunmaktadır.²⁴⁵ Bu kullanımda öznenin isteği yerine gelene kadar talep devam ve tekrar etmektedir.²⁴⁶

إِسْتَفْعَزْتُ – Onun çıkmasını istedim / O çıkana dek çıkmasını istedim.²⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: **إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ** – “Eğer onlar (münafıklar) için yetmiş kere bağışlanma dilesen de Allah onları affetmeyecektir.”²⁴⁸ Burada geçen **إِسْتَفْعَزْتُ** fiili mağfiret istemek anlamındadır.²⁴⁹

Bir Hadis-i Kudsî'de «**فَاسْتَهْدُونِي أَهْدِيكُمْ**» “Benden hidayet isteyin, sizi hidayet edeyim.” ifadesi geçmektedir.²⁵⁰ Hadiste geçen fiil talep manasına gelmektedir.²⁵¹

²³⁹ Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şınati'l-i râb*, 373.

²⁴⁰ Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şınati'l-i râb*, 373.

²⁴¹ İbn Mâlik, *Şerhu Teshili'l-Fevâ'id*, 3/455.

²⁴² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/70.

²⁴³ Cürçânî, *el-Miftâh fî ş-sarf*, 51.

²⁴⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/70.

²⁴⁵ Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şınati'l-i râb*, 374.

²⁴⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/70.

²⁴⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/70.

²⁴⁸ et-Tevbe 7/80.

²⁴⁹ Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Mâtürîdî (Te'vilâtu ehli's-sunne)*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 2/386.

²⁵⁰ Muslim, *Şaḥîhu Muslim*, 4/1994 (No. 2577).

²⁵¹ İbn Hubeyre, *el-İfşâh an me'ânî'ş-Şihâh*, 2/186.

1.3.15.2. Tahavvül (Bir Halden Başka Hale Geçme) Anlamı

İstif'âl babının fiile verdiği anlamlardan birisi de öznenin bir halden başka bir hal geçtiği anlamıdır.²⁵²

إِسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ – (Erkek) Deve dişi deveye dönüştü. إِسْتَنْبَسَتِ الْمَشَاةُ – Koyun keçileşti.²⁵³

Bu hal değişimi, bazen hakiki değişim anlamında kullanılırken bazen de mecazi değişim anlamında kullanılmaktadır.²⁵⁴

Hakiki anlam: اِسْتَحْجَرَ الطَّيْنُ – Çamur taşlaştı. Mecâzi anlam: اِنَّ الْبُعَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ – Bizim toprağımızdaki küçük kuşlar dahi akbabalara/kartallara dönüşür.²⁵⁵

Yukarıda if'âl, tef'îl ve tefe'ul baplarının manaları arasında da sayrûret anlamı zikredilmişti. Sayrûret manevi dönüşümleri; tahavvül ise maddi/fiziki dönüşümleri ifade etmektedir. اَغْنَى زَيْدٌ “Zeyd zenginleşti” örneğinde olduğu gibi, sayrûret manevi değişime karşılık gelmektedir. Bu nüansa rağmen, kaynaklarda sayrûret manası altında verilen bazı örnekler (رَوْضَ الْمَكَانِ – Mekân bahçeye dönüştü. تَحْجَرَ الطَّيْنُ – Çamur taşlaştı.) esasında tahavvül anlamı taşıdığından dolayı isimlendirme hatası söz konusu olmaktadır.

1.3.15.3. İ'tikâd (İnanma) / Vicdân (Bir Şeyi Bir Sıfat Üzere Bulma) Anlamı

Bir kişiyi veya bir şeyi belli bir sıfat üzere bulma²⁵⁶ ve öyle olduğuna inanma²⁵⁷ anlamı da İstif'âl babının anlamları arasındadır.

اِسْتَجَدُّهُ – Onu iyi/güzel buldum.²⁵⁸ اِسْتَكْرَمْتُهُ – Onun cömert buldum / Onun cömert olduğuna inandım.²⁵⁹

²⁵² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/71.

²⁵³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/71.

²⁵⁴ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/111.

²⁵⁵ Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Hasâiş*, thk. Heyet (el-Heyetu'l-Mısıriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, ts.), 1/124; Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/111.

²⁵⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/70.

²⁵⁷ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/111.

²⁵⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/70.

²⁵⁹ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/111.

1.3.15.4. Mutâvaat (Dönüşlülük) Anlamı

İstif'âl babı, İf'âl babından gelen fiillere dönüşlülük anlamı da katmaktadır.²⁶⁰
أَلْقَيْتُهُ فَاسْتَلْقَى – Onu fırlattım, o da fırladı.²⁶¹ أَكْبَهُ فَاسْتَكَبَ – Onu gizledim, o da gizlendi.²⁶²

1.3.15.5. İhtisâr (Kısaltma) Anlamı

İstif'âl babı birleşik bir ifadeyi veya uzun bir cümleyi tek kelime ile ifade etmek için de kullanılmaktadır.²⁶³

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ – “إِسْتَرْجَعَ” dedi.²⁶⁴

1.3.15.6. İf'âl Bâbı Anlamı

İstif'âl babı bazı durumlarda if'âl babıyla aynı manayı ifade etmektedir.²⁶⁵

إِسْتَخْلَفَ لِأَهْلِهِ (أَخْلَفَ) – Ailesi için halef bıraktı.²⁶⁶

1.3.15.7. Sülâsî Mücerred Anlamı

İstif'âl babı da bazen türediği fiilin sülâsî mücerred anlamına gelmektedir.²⁶⁷

عَلَّوْتُهُ (عَلَّوْتُهُ) – Onu yükselttim.²⁶⁸ (قَرَّ) – Yerleşti, karar buldu.²⁶⁹

1.3.16. Sülâsî Mezîd Südâsî – İf'âl Bâbı

İf'âl babı, mücerred fiilin başına kesralı ا (Elîf), fiilin orta harfinden (عَيْنُ الْفِعْلِ / 'aynu'l-fi'l) sonra sâkin bir و (vâv) harfi ve ardından orta harfin (عَيْنُ الْفِعْلِ / 'aynu'l-fi'l) fethalı olarak tekrar eklenmesiyle elde edilmektedir. Bu bap genellikle lâzım fiiller için kullanılsa da bazen müte'addî olarak da kullanılmaktadır.²⁷⁰

²⁶⁰ Nâzıru'l-Ceyş, *Temhîdu'l-kaavâ'id bi şerhi Teshîli'l-Fevâ'id*, 8/3764.

²⁶¹ İbnu'l-Esîr, *el-Bedâ' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/407.

²⁶² Nâzıru'l-Ceyş, *Temhîdu'l-kaavâ'id bi şerhi Teshîli'l-Fevâ'id*, 8/3764.

²⁶³ İbn Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 4/265.

²⁶⁴ İbn Mâlik, *Teshîlu'l-fevâ'id ve tekmîlu'l-meââsîd*, 3/459.

²⁶⁵ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 3/128.

²⁶⁶ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 3/128.

²⁶⁷ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 3/128.

²⁶⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/70.

²⁶⁹ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥv*, 3/128.

²⁷⁰ İbn Uşûr, *el-Mumetti'u'l-kebîr fi't-taşrîf*, 133.

1.13.16.1. Mübalağa ve Pekiştirme Anlamı

Bu bap ile fiile mübalağa ve pekiştirme anlamı katılmaktadır.²⁷¹

عُشُوشِبَتِ الْأَرْضُ – Yer çok yeşerdi.²⁷² (lâzım)

إِغْرُزَيْتُ الْفُلُو – Taya bindim.²⁷³ (müte'addî)

1.3.17. Sülâsî Mezîd Sûdâsî – اِفْعَوَالًا – İf'ivvâl Bâbı

İf'ivvâl babı, mücerred fiilin başına kesralı ا (Elîf), fiilin orta harfinden (عَيْنُ الْفِعْلِ / 'aynu'l-fi'l) sonra fethalı ve şeddeli bir و (vâv) harfi ilave edilme-siyle oluşmaktadır.

1.3.17.1. Mübalağa Anlamı

Lâzım fiillerin anlamına mübalağa ve pekiştirme katma işlevi görmektedir.²⁷⁴

إِغْلَوْتُ – Sıkıca tutundu/bağladı.²⁷⁵

إِجْلَوْدَ – Hızla büyüdü/gitti.²⁷⁶

1.13.18. Sülâsî Mezîd Sûdâsî – اِفْعِيَالًا – İf'ilâl Bâbı

İf'ilâl babı, mücerred fiilin başına kesralı ا (Elîf), fiilin orta harfinden (عَيْنُ الْفِعْلِ / 'aynu'l-fi'l) sonra ا (Elîf) harfi eklenerek ve fiilin son harfinin (لَامُ الْفِعْلِ / lâmu'l-fi'l) fethalı olarak şeddelenmesiyle oluşturulmaktadır.

1.13.18.1. Lâzım Fiillerin (İf'ilâl Bâbı) Mübalağası Anlamı

Renkler ilgili abartılı ifadelerde ve bunların vurgulanmasında bu bap kullanılmaktadır.²⁷⁷

إِخْمَاژ – Kıp kırmızı oldu. إِخْضَاژ – Yemyeşil oldu.²⁷⁸

1.13.19. Rubâ'î Mücerred – فِعَالًا – Fi'lâl Bâbı

Fi'lâl babı, mücerred fiilin son harfinden (لَامُ الْفِعْلِ / lâmu'l-fi'l) sonra fet-halı bir ل (Lâm) harfinin eklenmesiyle elde edilmektedir. Lâzım veya mü-te'addî olarak kullanılmaktadır.²⁷⁹

²⁷¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/75.

²⁷² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/75.

²⁷³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/78.

²⁷⁴ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/301.

²⁷⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/76.

²⁷⁶ Muberrred, *el-Muktedâb*, 2/102.

²⁷⁷ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, 4/443.

²⁷⁸ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*, 4/443.

²⁷⁹ İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi ilmi'l-arabiyye*, 2/400.

دَخَرَ – Yuvarladı. مَرَمَفَ – Gıdayı yumuşattı.²⁸⁰

1.13.20. Rubâ'î Mezîd Humâsî – تَفَعَّلَا – Tefe'lul Bâbı

Tefe'lul babı, Rubâî Mücerred fiilin başına fethalı bir ت (Tâ') harfinin eklenmesiyle oluşturulmaktadır. Bu bap sadece lâzım fiilleri kapsamaktadır.²⁸¹

1.13.20.1. Mutâvaat (Dönüşlülük) Anlamı

Mutâvaat, nesnenin kendisine uygulanan eyleme boyun eğmesini ifade etmektedir. Bu bap Rubâî Mücerred fiillerin dönüşlü hale getirilmesinde kullanılmaktadır.²⁸²

دَخَرَجْتُهُ فَتَدَخَّرَجَ – Onu yuvarladım, o da yuvarlandı.

فَلَقَلْتُهُ فَتَقَلَّقَلَ – Onu hareket ettirdim, o da hareket etti.²⁸³

1.3.21. Rubâ'î Mezîd Südâsî – اِفْعَلَلَا – İf'inlâl Bâbı

İf'inlâl babı, Rubâî Mücerred fiilin başına kesralı ا (Elîf) ve orta harften (عَيْنُ الْفِعْلِ / 'aynu'l-fi'l) sonra sâkin bir ن (Nûn) harfi eklenerek meydana gelmektedir. Bu baptan gelen fiiller asla müte'addî olamayacakları için sadece lâzım olarak kullanılmaktadırlar.²⁸⁴

1.3.21.1. Mutâvaat (Dönüşlülük) Anlamı

Bu bap da Rubâî Mücerred fiillerin dönüşlü hale getirilmesinde kullanılmaktadır.²⁸⁵

حَرَجَمْتُ الْإِبِلَ فَأَحْرَجْتَجَمَتْ – Develeri topladım, onlar da toplandılar.²⁸⁶

1.3.22. Rubâ'î Mezîd Südâsî – اِفْعَلَلَا – İf'illâl Bâbı

Bu bap Rubâî Mücerred fiilin başına kesralı ا (Elîf) ve son harfinden (لَامُ الْفِعْلِ / lâmu'l-fi'l) sonra fethalı bir ل (Lâm) harfi eklenerek oluşturulmaktadır. İf'illâl babı da sadece lâzım fiillerin kullanıldığı bir baptır.²⁸⁷

²⁸⁰ Muberrred, *el-Muktedâb*, 1/256.

²⁸¹ Muberrred, *el-Muktedâb*, 1/86.

²⁸² Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şınanti'l-i râb*, 370.

²⁸³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/66.

²⁸⁴ İbn Uşfûr, *el-Mumetti u'l-kebîr fî t-taşrîf*, 127.

²⁸⁵ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemahşerî*, 4/446.

²⁸⁶ Esterâbâzî, *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*, 1/267.

²⁸⁷ İbn Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, 2/149.

1.3.22.1. Mübâlağa Anlamı

Bu bap lâzım fillerin ifade ettiği anlamlara mübalağa (abartı) anlamı katmak için kullanılmaktadır.²⁸⁸

إِفْشَعَرٌ – Çok ürperdi. اِطْمَأَنَّ – Çok huzur buldu.²⁸⁹

2. Fiil Baplarındaki Anlam Farklılıklarının Yoruma Etkisi

Önceki bölümde fiil baplarının taşıdığı anlamlar verilmişti. Çalışmamızın bu bölümünde bazı fiil baplarının ortaya çıkardığı anlam farklılıklarını ve bunların yoruma etkisini tefsir kaynaklarından hareketle örnekler üzerinden inceleyeceğiz. Vereceğimiz örneklerde bazen aynı babın farklı anlamlarına bazen de aynı fiilin farklı baplarda taşıdığı anlam farklılıklarına işaret edilecektir. Böylece söz konusu anlamların yorumdaki etkilerini somut örneklerle görme imkanı oluşacaktır.

2.1. İf'âl Bâbı

2.1.1. el-Bakara 2/26. Ayet

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَغُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ

Konumuzu ilgilendiren kısım âyet-i kerîmede geçen يُضِلُّ ibaresidir. Buradaki يُضِلُّ fiili if'âl babından gelen أَضَلَّ fiilinin muzârîsidir. أَضَلَّ fiili hem tâ'diye hem de vicdân manasına göre anlaşılmaya müsait bir durumda bulunmaktadır. Fiili tâ'diye manasına alırsak, anlam “(Allah bu örnekle) bir çok kimseyi saptırır” şeklinde olacaktır. Ancak birazdan değineceğimiz üzere bu anlam özgür iradeyi nefyeden bir anlayışa sebep olabileceği için tercihe şâyân değildir. Fiili vicdân manasına alırsak o halde anlam “(Allah) birçoğunu sapmış halde/sapıtmuş olarak buldu” şeklinde değişecektir.

el-Câsiye 45/23. ayetinde de أَضَلَّ fiili aynı şekilde kullanılmıştır:

أَفْرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ عِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Mâverdî (ö. 450/1058) bu ibare için iki farklı te'vîl olduğunu söyleyerek tâ'diye ve vicdân manalarına temas etmiştir.²⁹⁰

²⁸⁸ Râcihî, *et-Tetbîku's-sarfi*, 40.

²⁸⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 4/ /426.

²⁹⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid ibni 'Abdi'l-Maksûd ibni Abdi'r-Rahîm (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 5/265.

Fahreddîn Râzî (ö. 606/1210) el-Bakara 2/26. ayetinin tefsiri sadedinde söz konusu fiilin tâ'diye manasında kullanılmasının caiz olmadığını vurgulamıştır. Dinden saptırmak veya dinden uzaklaştırmak şeklindeki sözlük anlamının *وَأَصْلَهُمْ وَلَا تُؤْمِنُ بِهِمْ* "Muhakak ki onları saptıracağım ve onları kuruntuya düşüreceğim."²⁹¹ ayetinde geçtiği şekliyle Allah tarafından şeytana izafe edildiğini belirtmiştir. Buna dair birkaç ayet daha zikrettikten sonra yine bu fiilin başka bir surede geçen *وَأَصْلَ فِرْعَوْنُ قَوْمُهُ وَمَا هَدَى* "Fir'avun, kavmini dalaletle düşürdü ve onları hidayete erdirmedi"²⁹² ayetiyle Firavun'a izafe edildiğine işaret etmiştir. Sonuç olarak da sözlük anlamındaki "saptırma"nın Allah için kullanılmasının caiz olmadığı hususunda ümmetin icma ettiğinin altını çizmiştir.²⁹³

2.1.2. ez-Zâriyat 51/47. Ayet

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ

Ayette geçen "مُوسِعُونَ" kelimesi *أَوْسَعَ* fiilinin ism-i fa'ilidir. Eğer bu kelimeyi if'âl babının sayrûret anlamında kabul edersek o halde anlam "Biz elbette vüs'at/genişlik sahibiyiz" şeklinde olacaktır.²⁹⁴ Ancak müte'addî anlamında kabul edersek bu kez de ibare "Biz elbette genişletmekteyiz" anlamına gelecektir. Bu da "rızkın genişletilmesi"²⁹⁵ ve "semanın genişletilmesi"²⁹⁶ olarak iki farklı şekilde yorumlanmıştır.

Bu ayetten hareketle muhtemel anlamlardan sadece birisini esas alarak bilimsel açıklamalarda bulunmak bilimsel tefsirde aşırılığın bir örneğini teşkil etmektedir. Bilimsel tefsirde itidalli olmak ve Kur'an bütünlüğünü dikkate almak önem arz etmektedir. Nitekim aynı kelime *عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ* - "Eli geniş olan"²⁹⁷ ayetinde "hali vakti yerinde, imkanı geniş" manasında kullanılmıştır. İki ayet beraber değerlendirildiğinde ve söz konusu ayetin de siyakı dikkate

²⁹¹ En-Nisâ 4/119

²⁹² Tâhâ 20/79

²⁹³ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/1999), 2/366.

²⁹⁴ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, 20/461.

²⁹⁵ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Salebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Heyet (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015), 24/560.

²⁹⁶ Mâverdî, *en-Nuket*, 5/373.

²⁹⁷ el-Bakara 2/236.

alındığında kudret vurgusu daha fazla ön plana çıkmaktadır. Buna rağmen yapılan tek yönlü bilimsel yorumların bir zorlama olacağı açıktır.

İslâm toplumunun, tarihinin en güçsüz olduğu bir dönemde savunma psikolojisi ile tepkisel bir hareket olarak ortaya çıkan²⁹⁸ bilimsel tefsirin problemlerinden birisi, elde edilen bilginin hangi usûlle, kim tarafından ve ne amaçla elde edildiği hususudur.²⁹⁹ Bir diğer problem ise sabit ve evrensel olan vahye karşın bilimsel bilginin sürekli değişen ve gelişen bir yapıda olmasıdır. Bilimsel bilgiler yanlıştır ve değişebilmektedir. Yanlışlanması muhtemel bilgilerle yapılan bir tefsirde o bilgilerle ilişkilendirilen nassın da yanlışlanma ihtimalini gündeme getirecektir.³⁰⁰ Ayrıca Kur'an bir hidayet rehberi olduğu halde bilimsel tefsir yaklaşımında Kur'an'ın her şeyin bilgisini içerdiği yanlışlığı bulunmaktadır. Bu da Kur'an'ın bir bilim kitabı gibi algılanmasına ve vahyin ihtiva etmediği anlamlara zorlanmasına sebep olmaktadır.³⁰¹ Tüm bunlardan dolayı bilimsel tefsirde itidalli olmak son derece önem arz etmektedir.

2.2. Tef'îl Bâbı

2.2.1. el-Bakara 2/57. Ayet

وَوَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوى كُلَّؤا مِن طَيِّبَاتٍ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِن

كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

İsrâiloğullarına bahşedilen nimetlerin anlatıldığı bu ayette geçen ظَلَّلَ fiili tef'îl babındandır. Dolayısıyla bu babın taşıdığı anlam farklılıklarını haizdir. Söz konusu kelime bu ayet itibariyle tef'îl babının taşıdığı anlamlarından olan ca'l (bir şeyi kılmak) veya if'âl babı/ta'diye anlamlarına göre iki farklı şekilde yorumlanmaya müsait bir vaziyet arz etmektedir.

Eğer bu fiili ca'l (bir şeyi kılmak) anlamına göre değerlendirirsek anlam "Bulutları üzerinize gölgelik kıldık" şeklinde olacaktır.³⁰² Şayet fiili if'âl ba-

²⁹⁸ Şehmus Demir, "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları* 2 (Haziran 2010), 422.

²⁹⁹ Mehmet Emin Yurt, "Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (01 Ocak 2019), 138.

³⁰⁰ Sıddık Baysal, "Mahiyeti, İmkân ve Sınırlılıkları Açısından Bilimsel Tefsir", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/2 (31 Ekim 2019), 257-258.

³⁰¹ Baysal, "Mahiyeti, İmkân ve Sınırlılıkları Açısından Bilimsel Tefsir", 258.

³⁰² Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrahman b. Muhammed Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Der-cu'd-durer fi tefsiri'l-âyi ve's-şu'ver*, thk. Tal'at Salâh el-Ferhân - Muhammed Edîb Şekûr Emrîz (Amman: Dâru'l-Fikr, 1430/2009), 1/158.

bı/ta'diye anlamına göre (أَطَّلَ) ele alırsak bu kez de anlam "Bulutlarla sizi gölgeledik" gibi farklı bir şekle bürünecektir.³⁰³

2.2.2. el-Bakara 2/126. Âyet

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

İbrâhim (a.s.)'in duasının ve bu duaya cevabın aktarıldığı bu ayette geçen مَتَّعَ fiili tef'îl babından olması yönüyle birkaç farklı anlama elverişli bulunmaktadır.

Ayetteki fiilin şeddeli olmasından dolayı teksîr (çokluk) ifade ettiği söylenmiştir. Bu durumda kafirlerin çokça faydalandırılacağı anlamı ortaya çıkmaktadır. İbarenin devamındaki قَلِيلًا kelimesinin ise ahirete nispetle dünya hayatının azlığına işaret ettiği ifade edilmiştir.³⁰⁴ Nitekim Sa'lebi (ö. 427/1035) de kafirlerin ecel vaktine kadar rızıklandırılacağı şeklinde açıklamıştır.³⁰⁵

Ebû Hayyân (ö. 745/1344), fiilin çokluk anlamına değil, fiil kökünden türeyen şeye sahip olma anlamına geldiğini söylemiştir. Buna göre anlam, kafirlerin az bir fayda sahibi olacağı şekline dönüşecektir.³⁰⁶ Ayrıca bu fiil, ca'l (bir şeyi kılmak) anlamıyla "rızkın kafirler için az bir metâ' (geçimlik) kıldığı" manasında da yorumlanmıştır.³⁰⁷ Fiil babının taşıdığı muhtemel anlamlara göre ayetin taşıdığı anlamın azlık-çokluk gibi farklı şekillerde anlaşılması mümkün olmuştur.

2.3. Müfâ'ale Bâbı

2.3.1. el-Bakara 2/51. Âyet

وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ

Ayette geçen وَعَدَ fiili müfâ'ale babından olup manası üzerinde ihtilâf edilmiştir. Söz konusu fiil babın aslî mânası olan müşâreke (ortaklık) anlamında olabileceği gibi aynı zamanda sülâsî mücerred anlamında da değerlendirilebilmektedir.

³⁰³ Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fî't-tefsîr*, 1/345.

³⁰⁴ Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, 4/50.

³⁰⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, 4/105.

³⁰⁶ Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fî't-tefsîr*, 1/616.

³⁰⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/716.

Zeccâc (ö. 311/923), Allah'ın va'd etmesini ve Mûsâ (a.s.)'in bu va'di kabul edip ona ittibâ etmesini karşılıklı vaatleşme olarak değerlendirip fiili müşâreke (ortaklık) anlamıyla tefsir etmiştir.³⁰⁸ Ebû Hayyân da ikinci bir ihtimal olarak müşâreke anlamını zikrederek Allah'ın vahy etmesini ve Mûsâ (a.s.)'in buna mukâbil mîkât (buluşma) için gelişini karşılıklı vaatleşme olarak yorumlamıştır.³⁰⁹

Söz konusu fiil, sülûsî mücerred (وَعَدَ) mânasında yorumlanırsa sadece Allah'ın vadettiği anlamı ortaya çıkacaktır.³¹⁰ Ayrıca bu fiil, müfâ'ale babının tek faille kullanıldığı durumlara örnek olarak da zikredilmiştir.³¹¹ Görüldüğü gibi babın esas alınan anlamına göre fiil bir veya iki fâil alabilmekte ve fillin tek taraflı ya da karşılıklı yapıldığı şeklinde farklı yorumlar öne sürülmektedir.

2.3.2. el-A'râf 7/21. Ayet

وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا مِّنَ النَّاصِحِينَ

Hz. Adem ve Hz. Havva'nın cennetten çıkarılışının anlatıldığı bir pasajda geçen bu ayette şeytanın yaptığı yemin haber verilirken müfâ'ale babından olan قَاسَمَ fiili kullanılmıştır. Bu babın taşıdığı muhtemel anlamlardan olan if'âl babı/ta'diye veya müşâreke (ortaklık) anlamlarının ikisi de bu ayet için mümkün bulunmaktadır.

Eğer قَاسَمَ fiilini if'âl babı/ta'diye manasına (أَقْسَمَ) göre değerlendirilirse anlam "(şeytan) o ikisine yemin etti" şeklinde olacaktır.³¹² Fakat müşâreke (ortaklık) manasına göre değerlendirilecek olursa bu kez anlam "(karşılıklı) yeminleştiler" şeklinde değişecektir.³¹³ İlk anlama göre fiilin tek taraflı, ikinci anlama göre fiilin karşılıklı işlenmiş olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu anlam farkı yorum farkı olarak tefsirlere de yansımıştır.

Kâdı Beyzavî (ö. 685/1286) ve İbn Âşûr (ö. 1970) fiilin müşâreke anlamı için değil, mübâlağa anlamı için müfâ'ale babından geldiğini söylemişler-

³⁰⁸ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i râbuhû*, 1/133.

³⁰⁹ Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fî't-tefsîr*, 1/321.

³¹⁰ Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fî't-tefsîr*, 1/321.

³¹¹ Ebû Alî el-Fârisî, *el-Ḥucce li'l-kurrâi's-seb'a*, 2/67.

³¹² Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza b. Nasr Tâcu'l-Kurrâ' el-Kirmani, *Lubâbu't-Tefâsir*, thk. Heyet, ts., 2/366.

³¹³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/567.

dir.³¹⁴ Zemahşerî (ö. 538/1144) if'âl babı/ta'diye manasını naklettikten sonra müşâreke (ortaklık) anlamı için iki ihtimal zikretmiştir. Birincisi, Hz. Adem ve Hz. Havva şeytana "Bize nasihat ettiğine dair Allah adına yemin edebilir misin" demiştir ve bu da karşılıklı yemin anlamına gelmektedir. İkinci ihtimal olarak da şeytanın yeminine karşılık olarak Hz. Adem ve Hz. Havva da bu nasihatı kabul ettiklerine dair şeytana yemin etmişlerdir ve bu da yine karşılıklı yemin anlamına gelmektedir.³¹⁵

2.4. İstif'âl Bâbı

2.4.1. el-Bakara 2/49. Ayet

يُدْبِحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ

Ayetteki *يَسْتَحْيُونَ* kelimesi istif'âl babındandır. Fakat iki farklı kökten türetilmiş olma ihtimali barındırmaktadır.

Sülûsî mucerred babdan *الْحَيَاءُ* "haya etmek" masdarının müte'addi anlamı olabilir. Bu durumda anlam "kadınlarınızdan (yani onları öldürmekten) haya ediyorlardı" şeklinde olacaktır. Diğer ihtimale göre de if'âl babından olan *الْإِحْيَاءُ* kelimesinin "hayatta bırakmak" anlamının talebi için olabilir. Buna göre de mânâ "kadınlarınızı hayatta bırakıyorlardı" olacaktır.³¹⁶

Bazı müfessirlerce de söz konusu fiil *الْحَيَاءُ* "hayat" kelimesinden istif'âl babına aktarılmıştır. Bu açıklamaya göre anlam "kadınlarınızı hayatta bırakmak istiyorlardı" şeklinde farklılaşmaktadır.³¹⁷

2.4.2. Âli İmrân 3/155. Ayet

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا

اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

Uhud savaşında Okçular Tepesini terkeden sahabiler hakkında nazil olan bu ayette, istif'âl babından olan *اسْتَزَلَّ* fiili geçmektedir. Fiilin istif'âl ba-

³¹⁴ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'âşî (Beyrût: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî, 1418/1997), 3/9; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8-b/60.

³¹⁵ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidü't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1987), 2/95.

³¹⁶ Begavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, 1/455.

³¹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beğân*, 1/651; Mâverdí, *en-Nuket*, 1/118.

bından olması nedeniyle muhtemel iki farklı anlam (if'âl babı/ta'diye veya talep) ihtimalini barındırmaktadır.

Mukâtil (ö. 150/767) bu fiili talep manasına yakın bir şekilde اِسْتَفَزَّ (kışkırttı) fiiliyle tefsir etmiştir.³¹⁸ İbn Kuteybe (ö. 276/889) اِسْتَزَلَ fiilinin talep manasına geldiğini belirtmiştir. Dolayısıyla fiilin talep anlamına göre mana "şeytan (onları) yoldan çıkarmak istedi / onların yoldan çıkmasını istedi" şeklinde olacağından sapma eylemi kişilere nispet edilmiş olmaktadır.³¹⁹

Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) ise ayette geçen mezkur fiilin if'âl babı ile aynı anlamda, yani ta'diye manasında olduğunu söylemiştir.³²⁰ Bu durumda mana "şeytan (onları) yoldan çıkardı / saptırdı" olacağı için saptırma eylemi bu kez de şeytana nispet edilmiş olacaktır.

Sa'lebî her iki anlam ihtimalini zikretmiş fakat detaya girmemiştir.³²¹ Râzî, ta'diye anlamına istinaden, fiilin şeytana nispet edilmesinden hareketle, ayetin günahları Allah'a nispet etmenin caiz olmadığına delalet ettiğini vurgulamıştır.³²² Yine bu bağlamda; işlenen günahın "zelle" diye nitelendiği ve kebâirden olmadığı, işlenen günahın küfürden kaynaklı olmadığı için affedildiği gibi pek çok kelâmî meseleye değinmiştir.³²³

Böylece اِسْتَزَلَ fiilinin istif'âl babından kaynaklı taşıdığı anlam farklılığı, eylemin nispet edildiği yer ile ilgili ihtilafı doğurmakta ve bu durumun da kelâmî tartışmaları beraberinde getirmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır.

2.5. Tefe'ul Bâbi

2.5.1. el-Bakara 158. Âyet

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

Hac ahkâmı hakkında nâzil olan bu ayette tefe'ul babından olan تَطَوَّعَ fiili bulunmaktadır. Bu fiil sülâsî mücerred anlamı veya tekellüf anlamında yorumlanmaya müsaittir.

³¹⁸ Ebû'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil (Tefsîr-i kebîr)*, thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şeḥḥâte (Beyrût: Dâru ihyâi't-tûrâs, 1423–2002), 1/308.

³¹⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Ġarîbu'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakar (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1398/1978), 114.

³²⁰ Ebû Ali el-Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seba*, 2/18.

³²¹ Sa'lebî, *el-Kesf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, 9/347.

³²² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 9/398.

³²³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 9/399.

İlk ihtimale göre تَطَوَّعَ fiili sülâsî mücerred olan طَاعَ fiili ile aynı anlama gelmektedir.³²⁴ Buna göre anlam “her kim fazladan bir hayır yaparsa” olacaktır. Ancak tekellüf anlamına yorulacak olursa fazladan boyun eğmeyi ifade edeceğinden fiil teberru’ manasına gelecektir.³²⁵ Anlam da “her kim gönülden bir hayır yaparsa” şeklinde farklılaşacaktır. Fiil babının taşıdığı anlam farklılığı neticesinde; ilk seçenekte yapılan hayrın niceliği, ikinci seçenekte ise hayrı yapan kişinin niteliği vurgulanmış olmaktadır.

2.5.2. Âli İmrân 3/37. Ayet

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لِكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

Ayette geçen تَقَبَّلَ kelimesi tefe’ul babındandır. Bu baptan gelmesi dolayısıyla burada iki farklı anlam taşıma ihtimali taşımaktadır.

Müfessirlerden Beğavî (ö. 516/1122) bu fiilin sülâsî mücerred anlamında olduğunu, yani قَبِلَ (kabul etti) رَضِيَ (razı oldu) manasına geldiğini söylemiştir.³²⁶ Aynı şekilde Ebû Hayyân da تَقَبَّلَ fiilinin sülâsî mücerred manasında kullanıldığını belirtmiştir.³²⁷

Zemahşerî ise söz konusu fiilin talep/istif’âl babı anlamında (فَأَسْتَقْبَلَهَا) kullanılmasının da mümkün olduğuna işaret etmiştir.³²⁸ Bu durumda da fiil “kabul etmeyi istedi/diledi” gibi farklı bir anlama gelecektir.

Sonuç

Çalışmada Kur’an’ın hakkıyla anlaşılmasının ve yorumlanmasının genel anlamda Arapçanın iyi bilinmesine bağlı olduğu, özel anlamda ise fiil baplarının taşıdığı muhtelif anlamların yoruma etkisi bakımından önemli olduğu sonucuna ulaşıldı. Bu bağlamda fiil baplarının taşıdığı anlam farklılıklarının, tefsir kaynaklarına dayalı olarak bazı ayetler üzerinden incelendiğinde Kur’an yorumuna etki ettiği tespit edildi. İncelenen örneklerde aynı fiil babı altındaki anlam farklılıklarının bazı durumlarda zıt istikamette yorumlara dahi kapı açtığına şahit olundu. Dolayısıyla Kur’an ayetlerinin doğru

³²⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 4/139.

³²⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 2/64.

³²⁶ Beğavî, *Tefsîru’l-Beğavî*, 2/31.

³²⁷ Ebû Hayyân, *el-Baḥru’l-muḥîṭ fî’l-efsîr*, 3/121.

³²⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/358.

anlaşılabilmesi için her bir fiilin taşıdığı anlam farklılığının dikkate alınmasının önemli olduğu neticesine varıldı. Bu bağlamda tefsir çalışmalarında bu tür anlam farklılıklarının göz ardı edilmemesi gerektiğine dair güçlü bir kanaat oluştu. Fiil bapları içerisinde özellikle if'âl babının farklı anlamlarda yorumlaya daha müsait olduğu görüldü. Genelde müfessirlerin bu bap üzerinden birçok farklı anlam kartelasını Kur'an yorumunda kullandığı gözlemlendi. İf'âl babından sonra istif'âl babının daha çok farklı yoruma açık olduğu, tef'îl, mufâ'ale, tefe'ul baplarının bu ikisine nazaran daha az farklı yorumlanmaya müsait anlam eksenlerinin olduğu tespit edildi. Bunların dışındaki bapların ve de özellikle mülhak bapların anlam farklılığı açısından pek de kayda değer olmadığı görüldü. Sonucunda bu çalışma, Kur'an'ın daha iyi anlaşılması ve yorumlanması için genelde dil bilgisi, özelde ise fiillerdeki anlam farklılıklarının dikkate alınmasının ne kadar önemli olduğunu vurgulamış oldu.

Kaynakça

- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedreddîn el-. *Umdetu'l-Kârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer el-. *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebîb*. thk. Abdülazîz Rebâh - Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk. 8 Cilt. Beyrût: Daru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1414/1993.
- Baysal, Sıddık. "Mahiyeti, İmkân ve Sınırlılıkları Açısından Bilimsel Tefsir". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/2 (31 Ekim 2019), 226-266. <https://doi.org/10.31121/tader.620721>
- Begavî, Muhammed b. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-. *Me'âlimü't-tenzil fî tefsîri'l-Kurân - Tefsîru'l-Begavî*. thk. Heyet. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Taybe, 4. Basım, 1417/1997.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-tenzil ve esrârü't-tevîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-türâsî'l-'arabî, 1. Basım, 1418/1997.
- Belî, Muhammed b. Ebi'l-Feth b. Ebi'l-Fadl Ebû Abdullah el-. *el-Matla' 'ale'l-elfâzi'l-Muğni'*. thk. Mahmud el-Arnauût, Yâsin Mahmûd el-Hatib. Mektebetu's-Sevâdî Li'tavzi', 1423/2003.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-. *Şahîhu'l-Buhârî*. thk. Heyet. 9 Cilt. Bulâk: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, ts.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-. *Dercu'd-durer fî tefsîri'l-âyi ve's-şuver*. thk. Tal'at Salâh el-Ferhân - Muhammed Edîb Şekûr Emrîz. 2 Cilt. Amman: Dâru'l-Fikr, 1430/2009.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed Abdülkâhir el-. *el-Miftâh fî's-sarf*. thk. Alî Tefvik el-Hamed. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1407/1987.

- Demir, Şehmus. "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları* 2 (Haziran 2010), 401-424. <http://www.tefsir.gen.tr/img/KTA02-sehmus-demir.pdf>
- Ebû Alî el-Fârisî, Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr. *el-Hucce li'l-kurrâi's-seba*. thk. Bedruddîn Kahvecî - Beşîr Cuveycâbî. 7 Cilt. Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1413/1993.
- Ebû Alî el-Fârisî, Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr. *et-Tâlikatu ulâ Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Avd b. Hamd el-Kûzî. 6 Cilt. b.y.: y.y., 1410/1990.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Baħru'l-muħiṭ fi't-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1420/1999.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *İrtişâfu'd-ďarb min lisâni'l-arab*. thk. Receb Osmân Muhammed. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1998.
- Ebû Saîd es-Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasan b. Abdullâh b. el-Merzubân. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh*. thk. Ahmed Hasen Mehdelî - Alî Seyyid Alî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1429/2008.
- Esterâbâzî, Muhammed b. el-Hasan er-Razî Necmu'd-Dîn el-. *Şerhu Şâfiyyeti İbni'l-Hâcib*. thk. Heyet. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1395/1975.
- Eşmûnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed el-. *Şerhu'l-Eşmûnî li'Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-. *Tehzîbu'l-Luġa*. thk. Muhammed Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, 1422/2001.
- Ġulâmu Sa'leb, Ebû Ömer Muhammed b. Abdulvâhid el-Bâverdî. *el-Aşerât fi ġaribi'l-luġa*. thk. Yahyâ Abdurra'ûf Cebr. Ammân: el-Matba'atü'l-Vataniyye, ts.
- Hafâcî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Mısırî el-Hanefî el-. *Hâşiyetu's-Şihâb ulâ'l-Beydâvî: İnâyetu'l-Kâđî ve Kifâyetu'r-Râđî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, ts.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Ferâhîdî el-. *Kitâbu'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1408/1988.
- İbn Akîl, Abdullâh b. Abdurrahman el Akîlî el-Hemedânî el-Mısırî. *Şerhu İbn 'Akîl ulâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyi'd-din Abdu'l-Hamid. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, 1400/1980.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyyeti li'n-neşri, 1404/1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Baġdâdî. *el-Ĥaşâiş*. thk. Heyet. 3 Cilt. el-Heyetu'l-Misriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, ts.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Baġdâdî. *el-Munşif li İbn Cinnî - Şerhu Kitâbi't-Taşrif li'Ebî Osmân el-Mâzinî*. Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Kadîm, 1373/1954.
- İbn Hubeyre, Ebû'l-Muzaffer Yahyâ b. Hubeyre b. Muhammed b. Hubeyre eş-Şeybânî. *el-İfsâh an me'ânî's-Şihâh*. thk. Fu'âd Abdulmun'im Ahmed. 8 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1417/1996.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Ğarîbu'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Sakar. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1398/1978.
- İbn Mâlik, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Mâlik et-Tâî el-Ciyânî Cemâl ed-Dîn. *Şerhu Teshîli'l-Fevâ'id*. thk. Abdurrahmân es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hicr li't-Tabaati ve'n-Neşri ve't-Tevzi'i ve'l-İ'lân, 1410/1990.
- İbn Mâlik, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Abdullâh b. Mâlik eṭ-Ṭâî el-Ciyânî Cemâl ed-Dîn. *Teshîlu'l-fevâ'id ve tekmi'lu'l-mekâşid*. thk. Muhammed Kâmil Berekât. Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyyi, 1387/1967.
- İbn Sîde, Ebû el-Hasan Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. *el-Muḥaşşaş*. thk. Halîl İbrâhim Ceffâl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâssi'l-Arabî, 1417/1996.
- İbn Uşfûr, Ebû'l-Hasen Alî b. Mu'min el-İşbîlî. *el-Mumetti'u'l-kebîr fî't-taşrif*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1417/1996.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ' Yaîş b. Alî el-Halebî. *Şerhu'l-Mufaşşal li'z-Zemaşşerî*. thk. İmîl Bedî Ya'kûb. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbnu'l-Esîr, Ebû's-Sa'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî. *el-Bedî' fî ilmi'l-arabiyye*. thk. Fethî Ahmed Aliyyuddîn. 2 Cilt. Mekke: Câmî'atu Ummu'l-Kurâ, 1420/1999.
- İbnu'l-Haşşâb, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed. *el-Murtecel fî şerhi'l-cümel*. thk. Alî Haydar. Dımaşk: y.y., 1392/1972.
- İbnu'l-Mülakkın, Ebû Hafş Ömer b. Alî b. Ahmed el-Mısrî. *et-Tavdîh li Şerhi'l-Câmi'i's-Şahîh*. thk. Dâru'l-Felâh Ekibi (Hâlid er-Rabbât ve Cum'a Fethi). 36 Cilt. Dımaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî. *el-Uşûl fî'n-naḥv*. thk. Abdulhuseyn el-Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, ts.
- Kılıç, Hulusi. "SARF". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sarf--arap-dili>
- Kirmânî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza b. Nasr Tâcu'l-Kurrâ' el-. *Ğarâibu't-tefsîr ve'acâibu't-tevîl*. 2 Cilt. Cidde; Beyrut: Dâru'l-Kible, ts.
- Kirmani, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza b. Nasr Tâcu'l-Kurrâ' el-. *Lubâbu't-Tefâsir*. thk. Heyet, ts.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî Ebû Mansûr el-. *Tefsîru'l-Mâturîdî (Te'vîlâtü ehli's-sunne)*. thk. Mecdî Baslûm. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1426/2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *en-Nuket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid ibni 'Abdî'l-Maksûd ibni Abdî'r-Rahîm. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Muberrred, Ebû'l-Abbâs Muḥammed b. Yezîd el-Ezdî el-. *el-Mukteḍab*. thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme. 4 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, ts.

- Mueyyid el-Alevî, Ebû İdrîs Yahyâ b. Hamza b. Alî b. İbrâhîm .el-Zeydî el-Huseynî el-Alevî et-Tâlibî el-Mulekkab bi'l-Mueyyid billah el-. *et-Tîrâz li'esrâri'l-belâğati ve ulûmi hakâiki'l-icâz*. 3 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Ansariyye, 1423/2002.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil (Tefsîr-i kebîr)*. thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şeḥḥâte. 5 Cilt. Beyrût: Dâru ihyâi't-türâs, 1. Basım, 1423–2002.
- Muslim, Ebü'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *Şaḥîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1374/1955.
- Nahcuvânî, Ni'metullâh b. Maḥmûd en-. *el-Fevâtiḥu'l-ilâhiye ve'l-mefâtiḥu'l-ğaybiyye*. 2 Cilt. Mısır: Daru Rikâbî, 1419/1999.
- Nâzîru'l-Ceyş, Takiyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdiddâ'im et-Teymî. *Temhîdu'l-kavâ'id bi şerḥi Teshîli'l-Fevâ'id*. thk. Alî Muhammed Fahîr vd. 11 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm li't-Tibâ'ati ven-Neşri ve't-Tevzî'i ve't-Tercümeti, 1428/2007.
- Ömer, Ahmed Muhtâr. *Mu'cemu'l-luğati'l-'arabiyyeti'l-muâsirati*. 4 Cilt. Kâhire: Âlemu'l-Kutub, 1429/2008.
- Râciḥî, Doktor Abduhû er-. *et-Tetbîku's-sarfi*. DOC: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmiati, 1998. https://books.rafed.net/print.php?type=d_book&book=1968&format=doc
- Râğîb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Ḳurân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimaşk; Beyrut: Dâru'l-Kalem; ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412/1991.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-. *Mefâtiḥu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Ridâ, Ahmed. *Mu'cemu mutûnu'l-luğati*. 5 Cilt. Beyrût: Dâru Mektebetü'l-Hayâti, 1377–1960.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Ḳurân*. thk. Heyet. 33 Cilt. Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015.
- Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihâb ed-Dîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâ'im es-. *ed-Durru'l-maşûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988.
- Sicistânî, Muhammed b. Uzeyr el-Uzeyrî Ebû Bekr es-. *Ğarîbu'l-Ḳurân el-musemma bi nuzheti'l-kulûb*. thk. Muhammed Edîb Abdolvâhid. Suriye: Dâru Kuteybe, 1416/1995.
- Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-. *Fethu'l-vedûd fi şerḥi Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Zekî el-Havlî. 4 Cilt. Demenhur: Mektebetü Lîne, 1431/2010.

- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-. *el-Makâşîdu's-Şâfiye fî şerhi'l-Hulâşati'l-kâfiye (Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik)*. thk. Heyet. 10 Cilt. Mekke: Ma'hedu'l-buhûsu'l-ilmîyye ve İhyau't-Turâsi'l-İslamiyyi bi-Câmi'ati Ummu'l-Kurâ, 1428/2007.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Yemenî eş-. *Fethu'l-Kadîr*. 6 Cilt. Dımaşk - Beyrût: Dâru İbni Kesîr - Dâru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1414/1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*. thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî. 26 Cilt. Dâru Hicr, 1422/2001.
- Tusterî, Ebû Muhammed Sehl b. 'Abdullâh et-. *Tefsîru't-Tusterî*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1423/2002.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nisâbûrî el-. *et-Tefsîru'l-basîf*. thk. Heyet. 25 Cilt. Riyâd: İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmîyyi, 1430/2009.
- Yazıcıoğlu, Mustafa Said. "FİİL". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 01 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fiil>
- Yurt, Mehmet Emin. "Bilimsel Tefsirin Mahiyeti Üzerine". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17 (01 Ocak 2019), 103-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/igdirsosbilder/issue/66822/1044972>
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-. *Meâni'l-Kurân ve irâbuhû*. thk. Abdulcelîl Abdud Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-. *el-Mufaşşal fî şnaati'l-irâb*. thk. Alî bû-Mulahham. Beyrût: Mektebetu'l-Hilâl, 1414/1993.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1407/1987.